

บทที่ 4

การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางสังคมในด้านการเมือง

ของหัวหน้าครอบครัวชาวนา

บ้านศรีชะกระปือ

ความนำ

การปรับตัวของมนุษย์มีความหมาย 2 ทาง คือ ความหมายทางด้านชีวภาพ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในร่างกายมนุษย์ที่เกี่ยวกับการทำงานของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลอันเกิดจากการรับรู้ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เนื่องจากสภาพแวดล้อมแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นมนุษย์จึงสร้างสิ่งต่าง ๆ เพื่อช่วยในการปรับตัวให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมเหล่านั้นได้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการปรับตัวทางด้านชีวภาพเพียงด้านเดียว

ความหมายของการปรับตัวอีกทางหนึ่งคือ ความหมายทางสังคม วัฒนธรรม และสำหรับการศึกษานในเรื่อง "การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางสังคมในด้านการเมืองของหัวหน้าครอบครัวชาวนา" เป็นการศึกษาการปรับตัวตามความหมายนี้

เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ผลผลิต และสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ มนุษย์ยังมีความจำเป็นต้องสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อการอยู่ร่วมกันเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงต้องมีการจัดระเบียบทางสังคม โดยการกำหนดรูปแบบความรู้ความสามารถของแต่ละคน ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกันในสังคม เมื่อสังคมพัฒนาซับซ้อนขึ้นจึงเกิด "รัฐ"

รัฐ (State) มีความหมายปลุกย่อยมากมาย ปรีดี พนมยงค์ (2525) ให้ความหมายที่สำคัญไว้ 2 ประการคือ

ประการที่ 1 หมายถึง อำนาจอสูงสุดเหนือปวงแห่งประเทศหนึ่ง หรืออำนาจอบังคับเหนือปวงชน

ประการที่ 2 รัฐ ตามความหมายกฎหมายมหาชน และกฎหมายระหว่างประเทศ หมายถึงกลุ่มมนุษยชาติที่ตั้งมั่นอยู่ในดินแดนส่วนหนึ่งของโลก สัมพันธ์กันโดยระบบ เศรษฐกิจ การเมือง ทรศนะทางสังคม และระบบสังคมอื่น ๆ โดยมีอธิปไตยสมบูรณ์ทั้งกิจการภายใน

ประเทศและกิจการระหว่างประเทศ และเมืองการค้าทางไว้ซึ่งอำนาจในการพิทักษ์รักษากลุ่ม มนุษยชาตินั้น ๆ ดำเนินความสัมพันธ์กันด้วยความเรียบร้อย

เกษม อุทยานิน (2516) อธิบายว่ารัฐ (State) ที่ใช้กันทั่วไปนั้นหมายความถึง องค์การทางการเมืองที่มั่นคงของมนุษยชาติจำพวกหนึ่ง ซึ่งมีชีวิตการเมืองของชุมชนนั้นดำเนิน หน้าที่มีลักษณะสำคัญคือ

(1) เป็นกลุ่มคนที่มีประโยชน์และจุดมุ่งหมายร่วมกัน (group of people with common purpose)

(2) มีดินแดนเป็นสัดส่วน (territory)

(3) มีอิสระจากการควบคุมของต่างประเทศ (independence)

(4) มีอำนาจสูงสุดหรืออธิปไตยร่วมอยู่ (a common supreme authority)

เดซชาติ วงศ์โกลเมซชู้ (2515) เสนอว่า "รัฐ" "state" ใช้ในหลายความหมาย โดยคำนี้ใช้มาตั้งแต่สมัยกรีกและโรมัน ดั่งนักปราชญ์ ชิเซโร (Cicero) เขียนว่า รัฐ คือ สังคมจำนวนมากมายที่รวมกันอยู่โดยความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน (a numerous society united by a common sense of right)

แล้วสรุปแนวคิดจากนักเขียนชาวอังกฤษ เยอรมัน และอเมริกา อีกหลายคนเป็น ความคิดรวบยอดของคนว่า รัฐ คือ สมาคมของมนุษย์จำนวนหนึ่งครอบครองที่ดินแดนแห่งหนึ่ง ที่มีขอบเขตแน่นอน รวมกันอยู่ภายใต้รัฐบาลหนึ่ง ถ้าเป็นกิจการภายในเป็นองค์การแสดงออกซึ่งอธิปไตย แต่ถ้าเป็นกิจกรรมภายนอกเป็นอิสระจากการบังคับบัญชาของรัฐบาลอื่น และรัฐมีส่วนประกอบสำคัญ 4 ประการคือ 1. ประชากร (Population) 2. ดินแดนที่มีอาณาเขตแน่นอน (territory) 3. รัฐบาล (Government) และ 4. อธิปไตย (Sovereignty) โดยรัฐต้องมีอำนาจทุกอย่าง ในดินแดน (All-Comprehensiveness) เป็นของตัวเอง (Exclusiveness) และ ความยั่งยืนคงอยู่ตลอดไป (Permanence)

ชัยอนันต์ สมุทรวนิช ให้ความหมายของ "รัฐ" ไว้ 5 แนว คือ

(1) รัฐในฐานะที่เป็นรัฐบาล (The state as government) หมายถึงกลุ่มบุคคล ที่ดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจในการตัดสินใจในสังคมการเมือง

(2) รัฐในฐานะเป็นระบบราชการ หรือเครื่องมือทางการบริหารที่เป็นปีกแผ่นและเป็นระเบียบทางกฎหมายที่มีความเป็นสถาบัน (The state as public bureaucracy)

(3) รัฐในฐานะที่เป็นชนชั้นปกครอง (The state as ruling class)

(4) รัฐในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางอุดมการณ์ (The state as normative order) (ช้อยนันต์ สมุทวณิช ,2520)

ช้อยนันต์ สมุทวณิช(2533)อธิบายว่า การเมืองมาจากภาษาอังกฤษ "Polistics" (รัฐ) อริสโตเติลให้ความหมายคำว่า Polis เป็นชุมชนที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ อันได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเครือญาติ กลุ่มอาชีพ กลุ่มเพื่อนพ้อง กลุ่มศาสนาหรือกลุ่มความเชื่อ ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ภายใต้การควบคุม การบังคับ ของการเชื่อมโยงเป็นอำนาจสูงสุดของชุมชนการเมืองหรือรัฐ

สำหรับคำว่า "การเมือง" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 จัดเป็นคำนามมีความหมายว่า

(1) งานที่เกี่ยวกับรัฐหรือแผ่นดิน เช่น วิชาการเมือง ได้แก่วิชาว่าด้วยรัฐการจัดส่วนแห่งรัฐ และการดำเนินการแห่งรัฐ (โดยข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ)

(2) การบริหารประเทศเฉพาะที่เกี่ยวกับนโยบายการบริหารประเทศ

(3) กิจการอำนาจหรือควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน เช่น ตำแหน่งทางการเมือง ได้แก่ตำแหน่งซึ่งมีหน้าที่อำนาจ(คณะรัฐมนตรี) หรือควบคุม (สภาผู้แทนราษฎร)การบริหารราชการแผ่นดิน

ดังนั้นการเมืองจึงหมายถึง การใช้อำนาจรัฐในการปกครองประชาชนของรัฐและรวมถึงประชาชนของรัฐอื่น ๆ ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนของรัฐด้วย และอำนาจของรัฐนี้เป็นสิ่งที่ประชาชนต้องให้การยอมรับเพราะ รัฐทำหน้าที่ควบคุมสังคม (Social Controll) เพื่อให้สังคมเป็นระเบียบและมีความสุข อำนาจที่รัฐใช้ในการปกครองจำแนกได้ 3 ประเภทคือ

1. อำนาจนิติบัญญัติ คือ อำนาจในการออกกฎหมาย ซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับแนวทางการปฏิบัติทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชน

2. อำนาจบริหาร คือ อำนาจในการปฏิบัติตามกฎหมายของบุคคลสำหรับดำเนินงานหรือกิจการที่เป็นของรัฐ เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนของรัฐ

3. อำนาจตุลาการ คือ อำนาจในการตัดสินคดีความลงโทษผู้กระทำการผิดตามที่กฎหมายของรัฐบัญญัติไว้

อำนาจทั้งสามประเภทนี้รวมกันเป็นอำนาจในการปกครองประเทศ ดังนั้น "การเมือง" จึงเป็นเรื่องการใช้อำนาจรัฐทั้งสามประเภท ซึ่งมีองค์ประกอบแตกต่างกันไปตามขอบเขตและระดับการใช้ใช้อำนาจขององค์ประกอบเหล่านั้น ซึ่งในที่นี้เรียกว่า "องค์ประกอบทางการเมือง" หรือ "องค์ประกอบของอำนาจรัฐ" อันได้แก่ สถาบัน องค์การ กระทรวงทบวง กรม บุคคลที่ใช้ อำนาจรัฐ กฎหมาย ระเบียบ คำสั่ง และ ฯลฯ

ในสังคมมนุษย์มีกลุ่มคนหลายกลุ่มอยู่รวมกัน "รัฐ" คือรูปแบบของการจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization) และการควบคุมสังคม (Social Control) ระเบียบทางสังคมที่รัฐกำหนดบังคับใช้สำหรับประชาชนของรัฐหรือประชาชนของรัฐอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ มีหลายประเภททั้งที่เกี่ยวข้องกับคนทุกกลุ่มและบางกลุ่มหรือเฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เช่น ระเบียบทางสังคมของประเทศไทยกำหนดให้พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐ โดยบัญญัติไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญทุกสมัย ซึ่งอำนาจหน้าที่ของพระองค์กำหนดไว้โดยเฉพาะไม่มีบุคคลอื่นสามารถใช้อำนาจแทนพระองค์ได้ แต่มีกฎหมายหลายฉบับที่ใช้สำหรับประชาชนโดยทั่วไป เช่น กฎหมายอาญา กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายปกครอง ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ใช้เฉพาะกลุ่มคนในบางท้องที่ เช่น ข้อบัญญัติจังหวัด ข้อบังคับเทศบาล หรือสุขาภิบาล แต่กฎข้อบังคับหรือระเบียบต่าง ๆ ในระดับท้องที่ที่ต้องไม่ขัดแย้งกับระเบียบกฎเกณฑ์ของรัฐ ฉะนั้น องค์ประกอบของอำนาจรัฐที่คนกลุ่มต่างๆ ในสังคมต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยนั้น จึงมีความแตกต่างกันตามบทบาทและสถานภาพของแต่ละกลุ่มคน

ในการศึกษา เรื่องการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางสังคมในด้านการเมืองของหัวหน้าครอบครัวชาววิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงเป็นการค้นหาว่า องค์ประกอบของอำนาจรัฐทั้งสามประเภทคือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ มีองค์ประกอบอำนาจใดบ้าง หรือส่วนใดขององค์ประกอบเหล่านั้นที่หัวหน้าครอบครัวชาววิภาคมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วย และลักษณะของการแสดงความสัมพันธ์เป็นอย่างไร ซึ่งรายละเอียดต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งหมดคือ วัฒนธรรมทางการเมืองที่หัวหน้าครอบครัวชาววิภาคได้เรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติตามหรืออาจฝ่าฝืนก็ได้

และการแสดงพฤติกรรมที่แสดงความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของอำนาจรัฐนี้เอง คือลักษณะการปรับตัวทางการเมืองของหัวหน้าครอบครัวชาวนาที่ปรากฏออกมา

สำหรับข้อมูลที่ได้มี 2 ส่วนคือ 1. ข้อมูลที่เป็นเรื่องอดีตเชิงประวัติศาสตร์ และ ส่วนใหญ่ได้จากการบอกเล่าของหัวหน้าครอบครัวชาวนาที่มีอายุมากกว่า 70 ปี ขึ้นไป 2. ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตในระหว่างที่ผู้ศึกษาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านตลอดระยะเวลาของการเก็บข้อมูลภาคสนาม ระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ. 2534 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2535 นอกเหนือจากนี้ในช่วงเวลาของการเขียนรายงานการวิจัยระหว่างเดือนเมษายน พ.ศ. 2535 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2536 ผู้ศึกษาได้เข้าสู่หมู่บ้านหลายครั้งเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในบางส่วนเพื่อให้รายงานการวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการทบทวนนิพนธ์นี้ เน้นอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหาร ซึ่งอำนาจทั้งสองมีความเกี่ยวข้องกันมาก ดังนั้นจึงรวบรวมกฎหมายต่างๆที่หัวหน้าครอบครัวชาวนามีการปรับตัว 2 สมัยคือ สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และสมัยประชาธิปไตย เป็นแนวการทำเสนอโดยแยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามหมวดหมู่ได้ดังนี้

1. กฎหมายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

1.1 กฎหมายภาษี ได้แก่ พ.ร.บ. ลักษณะเก็บเงินค่ายา ร.ศ. 119, พ.ร.บ. เก็บเงินค่าราชการ ร.ศ. 120, พ.ร.บ. เงินรัชูปการ พ.ศ. 2468

1.2 กฎหมายทะเบียนราชการ ได้แก่ พ.ร.บ. ขนานนามสกุล พ.ศ. 2456 , พ.ร.บ. สัญชาติ พ.ศ. 2456 , การสำมะโนครัวรวมอยู่ใน พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 และ พ.ศ. 2457

1.3 กฎหมายเลือกตั้ง ได้แก่ พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 และ พ.ศ. 2457 (การเลือกผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน)

1.4 กฎหมายเกณฑ์ทหาร ได้แก่ พ.ร.บ. ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124,

1.5 กฎหมายที่ดิน ได้แก่ กฎเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ร.ศ. 120, พ.ร.บ. ออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 121, พ.ร.บ. ออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 121, พ.ร.บ. ออกโฉนดที่ดิน ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2459

1.6 กฎหมายปกครอง ได้แก่ พ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116, พ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2457

1.7 กฎหมายด้านการศึกษา ได้แก่ พ.ร.บ.ประถมศึกษา พ.ศ.2464

2. กฎหมายในสมัยประชาธิปไตย

2.1 กฎหมายทะเบียนราษฎร ได้แก่ พ.ร.บ. จดทะเบียนครอบครัว พ.ศ.2478, ระเบียบการจดทะเบียนครอบครัว พ.ศ.2483, พ.ร.บ.ทะเบียนราษฎร พ.ศ.2499 (ยกเลิก พ.ร.บ. สำหรับทำบัญชีคนในพระราชอาณาจักร ร.ศ.128, พ.ร.บ.การตรวจสอบบัญชีสำมะโนครัวและจดทะเบียน คนเกิด คนตาย คนย้ายตำบล (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2479 พ.ร.บ.ทะเบียนราษฎรในเขตเทศบาล พุทธศักราช 2499), พ.ร.บ.บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ.2483, ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการออกบัตรประชาชน พ.ศ.2495

2.2 กฎหมายเกณฑ์ทหาร ได้แก่ พ.ร.บ. รัยราชการทหาร พ.ศ.2497 (ยกเลิก พ.ร.บ.รัยราชการทหาร พ.ศ.2479)

2.3 กฎหมายปกครอง ได้แก่ พ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2486

ลักษณะการปรับตัวของหัวหน้าครอบครัวชาวมาตองค์ประองค์ของอำนาจรัฐประเภทต่างๆ

สังคมประกอบด้วยสิ่งต่างๆมากมายที่มนุษย์ต้อง เรียนรู้และทำความเข้าใจ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต องค์ประกอบของอำนาจรัฐ เป็นส่วนหนึ่งที่มนุษย์ในสังคมต้อง เรียนรู้ ซึ่งมีความแตกต่างกันตามบทบาทและสถานภาพของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะสังคมไทยมีความแตกต่างกันหลายรูปแบบ เช่น ในหมู่คนที่ เป็นเชื้อพระวงศ์ย่อมมีประเภทองค์ประกอบของอำนาจรัฐที่ต้อง เรียนรู้และปรับตัวเป็นแบบหนึ่ง ในหมู่ชนวนาก็มีประเภทองค์ประกอบของอำนาจรัฐที่ต้อง เรียนรู้และปรับตัวอีกแบบหนึ่งเช่นกัน กฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์บางอย่างได้ใช้สำหรับประชาชนทั่วไป แต่ไม่สามารถใช้กับพระมหากษัตริย์หรือผู้ที่ เป็นเชื้อพระวงศ์ที่ใกล้ชิดได้

สำหรับลักษณะการปรับตัวของหัวหน้าครอบครัวชาวมาตองค์ประองค์ของอำนาจรัฐที่ได้ จากการศึกษา สามารถแบ่งพิจารณาเป็น 2 สมัยคือ สมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2475 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองและสมัยการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่ พ.ศ.2475 ถึง พ.ศ.2535 ส่วนองค์ประกอบของอำนาจรัฐที่สามารถ

นำเสนอได้มีเพียง 2 ประเภทคือ อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจบริหาร ส่วนอำนาจตุลาการนั้นไม่สามารถนำเสนอได้ เนื่องจากข้อมูลไม่เพียงพอ

ทั้งอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารมีความสัมพันธ์กันโดยตรงคือ ไม่สามารถแยกจากกันได้ เพราะกฎหมายจะสามารถบังคับใช้ได้ต้องมีผู้ใช้อำนาจ ซึ่งมีทั้งอำนาจในการบัญญัติกฎหมายระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ และอำนาจในการบริหารควบคุมพฤติกรรมของประชาชนตามแนวทางการประพฤติปฏิบัติในฐานะสมาชิกของรัฐ ซึ่งในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผู้ที่มีอำนาจทั้งสองคือพระมหากษัตริย์และที่ปรึกษาซึ่งเป็นชื่อพระวงศ์หรือ ข้าราชการระดับสูง (ข้าราชการ) คนเหล่านี้มีฐานะเป็นผู้ปกครอง แต่ประชาชนทั่วไปมีฐานะเป็นผู้อยู่ใต้อำนาจที่ไม่มีอำนาจรัฐในการแสดงความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมในการออกกฎหมายใด ๆ มีเพียงหน้าที่ในการปฏิบัติตามข้อกำหนดต่าง ๆ เท่านั้นต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 ประชาชนจึงมีอำนาจรัฐในการเลือกตัวแทนของตนเข้าไปทำหน้าที่ออกกฎหมายโดยตรงในรัฐสภา ขณะที่พระมหากษัตริย์และที่ปรึกษาไม่มีอำนาจทางนี้โดยตรงอีกต่อไป แต่ยังคงไว้ซึ่งอำนาจในทางพิธีการคือ การลงพระปรมาภิไธยในกฎหมายต่างๆโดยพระมหากษัตริย์เท่านั้น

1. การปรับตัวทางการเมืองในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

องค์ประกอบของอำนาจรัฐที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของหัวหน้าครอบครัวมี 5 ประการ โดยมีหัวหน้าครอบครัวชาวนา 3 คนเท่านั้น ที่สามารถให้ข้อมูลในสมัยนี้ได้คือทั้งหมด 26 คน (ชาย 12 คน หญิง 14 คน) ที่เกิดก่อน พ.ศ. 2475 สำหรับคน 23 คนนั้นสามารถจดจำได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

(1) การส่งส่วย ค่าเสียหัว และค่านา นางทอง คีลาเกษ (อายุ 33 ปี) นายคำมัน (อายุ 86 ปี) และนางบุญชู ทวีกาล (แซ่หิน, อายุ 79 ปี) ต่างเล่าเรื่องในอดีตสอดคล้องกันว่า พ่อแม่ของตนเล่าให้ฟังว่า ในสมัยของปู่ย่าตายาย ชีวิตของชาวบ้านกับทางการแทบจะไม่ได้เกี่ยวข้องกันเลย พวกเขาทำหน้าที่บ้านเมืองนานาครั้งจึงเข้ามาในหมู่บ้าน ปีหนึ่ง ๆ ไม่เกินสองถึงสามครั้งเท่านั้น ส่วนเจ้านายในระดับสูง นั้นไม่เคยพบเข้ามานะหมู่บ้านเลย เจ้าหน้าที่ของบ้านเมืองที่เข้ามาในหมู่บ้านเป็นประจำเพื่อส่งข่าวคือ คนเดินสาร หรือ บั้งเม ภาระหน้าที่ของชาวบ้านต่อทางการนั้นคือ การส่งส่วยปีละครั้ง ซึ่ง "นายบ้าน" ทำหน้าที่รวบรวมส่งให้แก่เจ้าเมือง ส่วยที่นำส่งนั้นคือ "บ้าน" (บอแก้ว) บ้านขอด(หนักประมาณ 1-2 กิโลกรัมต่อ

1 คริว (เรือน) แต่ทางการก็ไม่ได้บังคับ เป็นกฎเกณฑ์แน่นอน เพราะบางปีที่แห้งแล้ง เจ้าเมืองก็ลดหย่อนให้ ดังนั้นจึงขึ้นอยู่กับความพอใจและผลผลิตที่มีอยู่ อันเป็นการแสดงน้ำใจของชาวบ้านต่อผู้ปกครองบ้านเมือง ทั้งนี้จากประวัติความเป็นมาของชาวบ้านก็มีความผูกพันในลักษณะที่เป็นญาติพี่น้องกันด้วย ต่อมาในสมัยของพ่อแม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการกำหนดให้ชายฉกรรจ์ทุกคนจ่ายค่าเสียหัว ส่วนผู้หญิงไม่ต้องเสียค่าใด ๆ หัวหน้าครอบครัวชาวนาที่สูงอายุหลายคนเสาสอดคล้องกันว่า ทางทางการกำหนดให้ผู้ชายจ่ายค่าเสียหัวเริ่มแรกคนละ 4 บาท ต่อปี ต่อมาเพิ่มเป็น 6 บาท แล้วลดเหลือ 2 บาท จากนั้นก็ยกเลิกค่าเสียหัวหรือส่งส่วยเป็นการเสียค่านาแทน เริ่มแรกไร่ละ 1 บาท ต่อปี ปัจจุบันไร่ละ 2 บาท ต่อปี โดยที่นา 5 ไร่แรกไม่ต้องเสียได้รับการยกเว้น โดยนำเงินไปจ่ายที่อำเภอ ผู้ศึกษาสอบถามว่า การจ่ายค่าเสียหัว การจ่ายค่านา ของชาวบ้านเป็นอย่างไร หัวหน้าครอบครัวชาวนาทั้งหมดตอบเช่นเดียวกันคือ ทุกคนปฏิบัติตามไม่มีใครกล้าหลีกเลี่ยงหรือกบฏ ในสมัยก่อนชาวบ้านเกรงกลัวทางการมาก คนที่ทำความผิด เช่น ลักวัวลักควาย เมื่อถูกจับได้จะถูกมัดมือทั้งสองข้างกับไม้ขนานที่คอผูกโยงไว้ แล้วลากเดินไปเหมือนวัวควายการลงโทษก็รุนแรง กฎหมายในสมัยก่อนจึงศักดิ์สิทธิ์มาก ใครที่ไม่จ่ายค่าเสียหัวหรือค่านาก็ตาม สามารถรู้กันได้เพราะผู้ใหญ่บ้านเป็นคนเก็บเงินไปส่งทางการ (ชาวบ้านบางส่วนฝากเงินให้ผู้ใหญ่บ้านไปจ่ายที่อำเภอแทนตน) ดังนั้นจึงไม่มีใครหลีกเลี่ยง ทั้งผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่เร่งรัดและตักเตือนลูกบ้านให้ไปเสียเงินตามที่ทางการกำหนดมา นายขา (อายุ 69 ปี) ได้ให้เหตุผลว่า คนใดที่หลีกเลี่ยงไม่เสียค่านาในปีนี้ ปีหน้าต้องเสียค่าปรับเพิ่มขึ้น ดังนั้นทุกคนในหมู่บ้านต้องเสียกันทุกปีตลอดมา ใครที่ยังไม่มีก็หีบยืมกันไปก่อนเพราะในหมู่บ้านมีแต่ญาติพี่น้องกันปกครองดูแลกันอย่างพี่น้อง ไม่เช่นนายกับป่าวเหมือนกับทางการปกครองในหมู่บ้าน ใครมีความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็อภัยกัน แต่ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ก็เอาผู้ใหญ่ผู้ใหญ่หลายคนมาช่วยกันพูดประนีประนอมยอมความกัน ถ้ายังไม่ยอมเราก็เขาหัวขา (ไม่สนใจอีกต่อไป) แล้วแต่เขาจะทำกันเอง ส่วนเรื่องเกี่ยวกับทางการผิดเล็กผิดน้อยไม่ได้ มีนาอยู่ 10 ไร่ ขอจ่ายเงินค่านาขาดอยู่ 1 บาท ก็ไม่ได้ ผิดแล้ว ไปติดต่อทำเรื่องอะไรก็ตามที่อำเภอ สัมเอาบัตรประชาชนไป เขาก็ถาม ลุงเป็นไผ่ ช่วยบู้จักเจ้าดอก (ลุงเป็นใคร ฉันไม่รู้จักเธอหรอกนะ) เจ้าบมีบัตรประชาชน สำเนาทะเบียนบ้านก็เข็ดบได้ดอก (คุณไม่มีหลักฐานต่าง ๆ ทำเรื่องไม่ได้) ตนเองก็รู้สึกสงสัยภายในใจว่า บัตรประจำตัว สำเนา มันสำคัญยิ่งกว่าตัวคนเสียอีก

จะนั้นถึงสามารถยืนยันได้ว่า การถ่ายค่าเสียหาย การจ่ายค่าชดเชย ซึ่งเป็นระเบียบของรัฐ ที่ชาวบ้านได้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้มีพื้นฐานมาจากการเกรงกลัวความผิดประการหนึ่ง และการมีอุปนิสัยที่รักสงบตั้งที่ได้กล่าวแล้วในการเรียนรู้ทางสังคม ดังนั้นลักษณะการปรับตัวในด้านนี้ของ หัวหน้าครอบครัวชาวนามีความสอดคล้องกับกฎหมายของรัฐ ซึ่งผู้ศึกษาค้นพบในหนังสือ กฎหมายไทย ซึ่งได้รวบรวมประวัติประมวลรัชฎาภิเษกไว้ระหว่าง พ.ศ. 2458-2472 เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับชานา คือ พ.ร.บ. ลักษณะเก็บเงินค่านา ร.ศ.119, พ.ร.บ.เก็บเงินค่าราชการ ร.ศ.120 และ พ.ร.บ. เงินรัฐูปการ พ.ศ. 2460 (สนั่น สดงคุมภ์, 2516)

(2) การเกณฑ์แรงงาน หัวหน้าครอบครัวชาวนามีหลายคนเช่น นายคำมัน (อายุ 86 ปี) นายอุดม (อายุ 65 ปี) นายขา (อายุ 69 ปี) นายทองคำ (อายุ 70 ปี) ได้เล่าเรื่อง เกี่ยวกับการถูกเกณฑ์แรงงานไปสร้าง ถนน ทางรถไฟ และสนามบิน เป็นการที่ทางการให้ผู้ใหญ่ บ้านรวบรวมชายฉกรรจ์ในหมู่บ้านที่มีอยู่ไปช่วยงานของทางราชการเรียกว่า "งานโยธา" โดยไม่ได้รับค่าจ้าง ถือว่าเป็นการเสียสละแรงงาน ส่วนคนบางกลุ่มที่ต้องถูกเกณฑ์ไปเนื่องจากไม่มีเงิน จ่ายค่าเสียหาย ดังนั้นทางการจึงกำหนดให้ไปทำงานชดเชย งานที่ทำส่วนใหญ่เป็นงานบุกเบิกถากถาง ดินไม้ในป่าดงดิบ ซึ่งชาวบ้านต้องนำข้าวและอาหารของตนติดตัวไปด้วยการเกณฑ์แรงงานถูกกำหนด และเลือกเฉพาะผู้ชายเท่านั้น สำหรับผู้หญิงนั้นทางการไม่ได้ให้ความสนใจทั้งนี้เพราะเป็นเพศที่มี ร่างกายอ่อนแอ และมีภาระต้องเลี้ยงลูก นายคำมันให้ข้อสังเกตว่า เมื่อทางการสั่งให้มีการเกณฑ์ แรงงานเมื่อใดในหมู่บ้านก็ต้องมีการประชุมกับเพื่อหาคนหนุ่มที่ไม่มีภาระหน้าที่รับผิดชอบและมีร่างกาย ที่แข็งแรง เมื่อมีการคัดเลือกแล้วไม่เคยปรากฏว่า มีคนใดปฏิเสธเลย และทางการสั่งมาเมื่อใดชาวบ้านก็ต้องหาคนไปช่วยงานโยธาทุกครั้งไม่เคยบ่ายเบี่ยง เพราะถ้าหากไม่ส่งไปเป็นความผิด แต่ตลอดเวลาที่ผ่านมาสมัยพ่อแม่ (รัชกาลที่ 5) เป็นต้นมา หมู่บ้านเราไม่เคยมีเรื่องกับทางการ หรือถูกลงโทษ ดังนั้นจึงไม่รู้ว่าถ้าหากไม่ทำตามต้องถูกลงโทษอย่างไรบ้าง การเกณฑ์แรงงานสิ้นสุดลงเมื่อการสร้างทางรถไฟและสนามบินที่อุบล ฯ เสร็จนี้เอง (ข้อมูลจากป้ายหัวรถจักรไอน้ำที่สถานีรถไฟอำเภอวารินชำราบรถไฟเริ่มวิ่งเมื่อ พ.ศ. 2463) นอกเหนือจากนั้นเป็นการที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างถนนในท้องถิ่นซึ่งถ้าใครไม่มีเวลาช่วยงานท้องถิ่นก็ช่วยเหลือกันในรูปของเงินและวัสดุอุปกรณ์

โดยสรุปแล้วทางราชการซึ่งเป็นองค์ประกอบของอำนาจรัฐ ทำงานตามนโยบายของรัฐ มีการเกณฑ์แรงงานของชาวบ้าน ซึ่งหัวหน้าครอบครัวชาวบ้านศรีษะกระเปือยบางส่วนที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน มีโอกาสเข้าช่วยเหลือการสร้างงานสาธารณะประโยชน์ของรัฐ อันเป็นการแสดงออกถึงการยอมรับอำนาจรัฐ ซึ่งเป็นการปรับตัวที่สอดคล้องกับอำนาจรัฐอีกประการหนึ่ง

(3) การสามะโนคร้วคือการที่หัวหน้าครอบครัวต้องแจ้งจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่มีอยู่และเกิดใหม่กับกำนันประจำตำบล นางทองเล่าว่า "การแจ้งจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่มีอยู่และเกิดใหม่กับกำนันประจำตำบล นางทองเล่าว่า "การแจ้งจำนวนคนต้องไปแจ้งที่กำนันประจำตำบล ต่อมาทางการให้มีการตั้งนามสกุลด้วย ชาวบ้านจึงเอาชื่อของพ่อแม่หรือปู่ย่าตายายมารวมกันตั้งเป็นนามสกุลก็มี บางคนก็ตั้งขึ้นใหม่ก็มี" ส่วนนายคำมัน เล่าว่า "เมื่อประมาณ 20 กว่าปี (พ.ศ. 2515) การแจ้งจำนวนคนในหมู่บ้านจึงเปลี่ยนมาแจ้งกับผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งตนเป็นผู้รับแจ้งทุกคนต่างก็ปฏิบัติตามด้วยดี ยิ่งคนสมัยก่อน ๆ ส่วนใหญ่ว่าง่ายทางการสั่งอย่างไรชาวบ้านทำตามหมด ไม่เหมือนคนสมัยนี้ว่ายาก" นางทองให้ความเห็นว่า "คนดีสมัยก่อนมีน้อย แต่คนในสมัยนี้คนดีมาก ใคร ๆ ก็คิดว่าตัวเองดีตัวเองเก่งฉลาดเรียนมามากจึงไม่ยอมกันง่าย ๆ แต่คนในสมัยก่อนถือว่าตนการศึกษาน้อยความรู้ไม่ถนัด ยินยอมพร้อมใจกันง่าย เงิน หลวง (ทางราชการ) ให้ทำอะไรก็ตาม ไม่เคยมีปัญหาแต่ทุกวันนี้มีแต่คนเก่ง ๆ"

สำหรับการสามะโนคร้วนี้ ผู้ศึกษาค้นพบในหนังสือ ระบบไพร่ในสังคมไทยพบว่า มีการเริ่มต้นใน ร.ศ. 114-115 ซึ่งเป็นรัชสมัยของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ปิยะจักร์ ปิตะวรรณ , 2526) ส่วนเรื่องการใช้นามสกุลนั้น นายคำมัน แสดงความเห็นว่าเป็นราวรัชกาล ที่ 6 (พ.ร.บ. ขนานนามสกุล พ.ศ. 2456)

(4) กรรมสิทธิ์ในที่ดิน นางทองเล่าว่า "พ่อแม่ของตนเล่าว่า ในสมัยของปู่ย่าตายาย ที่ดินรกร้างว่างเปล่ามากมาย ใครต้องการที่ไหนก็ไปถากถางจับจองกันได้ตามสะดวก แต่ก็ไม่มีใครถากถางเพราะ ไม่มีแรงจะถากถางกันพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นป่า ใครบุกเบิกถากถางได้มากเท่าใดก็เป็นเจ้าของ การแบ่งที่ดินกันก็อาศัยผู้ใหญ่ในหมู่บ้านเป็นสักขีพยาน ที่ใดเป็นของส่วนตัวหรือของส่วนรวมทุกคนต่างรู้ดี ต่อมาทางการให้ทำใบส.ค.1 มีบางคนไปทำ บางคนไม่ได้ทำ ดังนั้นจึงไม่มีทุกคน ที่ดินทุกแห่งเป็นของหลวงเราอาศัยทำนทำมาหากิน ซึ่งก็มีใบที่ที่พ่อแม่ตกทอดให้แก่ ได้มีเป็นหลักฐาน"

ส่วนนายคำมันเล่าให้ฟังเหมือนกับนางทอง พร้อมด้วยความคิดเห็นที่ว่า การมีใบส.ค.1 นี้เป็นการดี เพราะการลดความขัดแย้งของชาวบ้านในการแย่งชิงที่ดินกัน เมื่อมีการขัดแย้งกันขึ้นกันมา ใบส.ค.1 มาแสดงซึ่งมีพื้นที่ในแต่ละด้านมีขอบเขตอย่างไร โดยผู้ใหญ่บ้านและเพื่อนบ้านเป็นผู้รับรองสิทธิในการครอบครอง

ผู้ศึกษาได้ศึกษาจาก หนังสือ ประชุมกฎหมายประจำศก เพื่อหาว่า ในสมัยพ่อแม่ของนางทอง (ในสมัยรัชการที่ 5) มี พ.ร.บ.เกี่ยวกับที่ดินคือ พ.ร.บ.ออกตราจองที่ดินชั่วคราว ร.ศ.121 ดังนั้นเอกสารที่นางทองกล่าวถึงในสมัยพ่อแม่ตกทอดมาคือ ใบจองที่ดิน ซึ่งในมาตรา 6 บัญญัติไว้ว่า

ตราจองที่ดินชั่วคราวนี้ จะได้ออกให้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับที่ดินทุก ๆ ชนิด ในที่ที่ยังไม่มีสิ่งสำคัญเดิมมา แลสิ่งที่สำคัญเดิมเป็นอันตราขายไปแล้ว ตราจองชั่วคราวนี้เมื่อข้าหลวงเทศาภิบาลได้ลงชื่อและประทับตราออกให้ผู้นั้นแล้ว ให้ถือว่าผู้นั้นมีกรรมสิทธิ์ในเนื้อที่ตามในตราจองชั่วคราวนั้นโดยชอบด้วยกฎหมาย กว่าจะได้ออกโฉนดเปลี่ยนให้ใหม่ แลตราจองชั่วคราวนี้ให้ทำเป็น 2 ฉบับสำหรับออกให้ผู้ควรได้รับฉบับหนึ่ง สำหรับเก็บไว้ในหอทะเบียนฉบับหนึ่ง (ป.ช.ศ.เล่มที่ 18, 2478)

จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวชาวนาคนอื่น ๆ ส่วนใหญ่กล่าวถึงใบ ส.ค. 1 เหมือนกัน ซึ่งพ่อแม่ของแต่ละคนมีหลักฐานเกี่ยวกับที่ดินไว้ให้ มีบางคนไม่สามารถจดจำได้ว่า ครอบครัวของตนเคยมีใบจองดังกล่าวหรือไม่ แต่โดยสรุปแล้วปรากฏว่า หัวหน้าครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่เคยมีหลักฐานเกี่ยวกับที่ดินสืบทอดจากบิดามารดา แล้วพวกตนซึ่งเป็นบุตรหลานได้รักษาจนกระทั่งมีการออก น.ส.3 อย่างไรก็ตามหลักฐานที่แสดงกับทางกรมนั้นเป็นเพียงการแจ้งจำนวนที่ดินในครอบครอง เพื่อทางกรมนำไปประกอบการพิจารณาเก็บค่าเช่าด้วยแต่สิ่งสำคัญที่นายคำมันบอกคือ การเป็นเจ้าของที่ดินนั้นชาวบ้านต่างรู้ขอบเขตและบริเวณพื้นที่ดินของตนดี เพราะมีสภาพธรรมชาติ เช่น เนินดิน ต้นไม้ ลำห้วย นอกจากนั้นก็ใช้คันทนาเป็นเขตแดน เมื่อมีเรื่องกันส่วนใหญ่ใช้พยานบุคคลมาเจรจาตกลงกัน

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า ในหมู่ของหัวหน้าครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่ได้มีการยอมรับกฎหมายของรัฐที่เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน แต่มีประเด็นหนึ่งที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวชาวนาหมู่บ้านอื่นเพื่อเทียบเคียงแล้วได้บอกว่า เรื่องของใบ ส.ค.1 มีมานานแล้วแต่ไม่ทราบว่ามีใครยอมมาจากอะไร รู้แต่เพียงว่าใบ ส.ค.1 นั้น ต้องแจ้งจำนวนที่ดินทั้งหมดที่มีอยู่ แต่คนส่วนใหญ่

แฉ่งน้อยกว่าความเป็นจริงเพราะ เกี่ยวกับการเสียค่านา ใครมีมากเสียมาก ใครมีน้อยเสียน้อย เช่น คนมีที่นา 400 ไร่ แต่แฉ่งเพียง 40 ไร่ เพื่อจะได้เสียค่านาน้อยลง ตนจึงมีความคิดเห็นว่าเป็น ส.ค.1 นามมาเป็นเกณฑ์จริง ๆ ไม่ได้ ต่อมามีการออก นส.3 ก.ครุฑสี่เหลี่ยม ประมาณ พ.ศ. 2515 ซึ่งทำให้กรรมสิทธิ์ในการเป็นเจ้าของ ทุกคนจึงแฉ่งที่ดินที่ตนมีอยู่ทั้งหมด ฉะนั้นจึงเห็นความแตกต่างของ ใบ ส.ค.1 กับ ใบ นส.3 ก จากความรู้สึกของชาวบ้าน

เหตุการณ์เกี่ยวกับการแฉ่งจำนวนที่ดินตามที่ปรากฏจากคำบอกเล่าของหัวหน้าครอบครัวชาวนาซึ่งอยู่ในหมู่บ้านอื่นในท้องถื่นเดียวกัน ผู้ศึกษาไม่พบว่าหัวหน้าครอบครัวชาวนาบ้านศรีชะกระบือกล่าวถึงเรื่องนี้เลย ถึงกระนั้นก็ตามข้อมูลที่ได้จากแหล่งอื่นในเรื่องนี้อาจจะมีโอกาสเกิดขึ้นในหมู่บ้านศรีชะกระบือเช่นกัน

อย่างไรก็ตามถือได้ว่า หัวหน้าครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่ เริ่มมีการเรียนรู้และปรับตัวสอดคล้องกับกฎหมายเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน แม้ว่าอาจมีการหลีกเลี่ยงตามลักษณะที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านอื่นก็ตาม แต่ส่วนใหญ่ก็มีการแฉ่งที่ดินกับทาง ซึ่งตาม พ.ร.บ. ที่อ้างถึงในการเริ่มต้นนั้น เรียกว่า ใบจองที่ดิน หรือ การออกตราจองที่ดินชั่วคราว ลำดับต่อมา มีการออก พ.ร.บ. ออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127 (ป.ช.ศ. เล่มที่ 22,2477), พ.ร.บ.ออกโฉนดที่ดิน ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2459 (ป.ช.ศ. เล่มที่ 29,2477) ถึงแม้ว่ามีกฎหมายเหล่านี้ออกมาแต่ไม่มีครอบครัวชาวนาคนใดที่มีโฉนดที่ดิน

ฉะนั้นการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินอย่างเป็นทางการจึงถือว่าการเริ่มต้นตั้งแต่ช่วงสมัยของรัชกาลที่ 5 ซึ่งออก พ.ร.บ.ออกตราจองที่ดินชั่วคราว ร.ศ.121 บรรพบุรุษของหัวหน้าครอบครัวชาวนาในสมัยนั้น มีทั้งที่ได้ทำและไม่ได้ทำใบจองตั้งที่นางทองกล่าวถึง ซึ่งเป็นการเริ่มปรับตัวกับกฎระเบียบ แต่ต่อมาปรากฏว่าทุกครอบครัวต่างมีความต้องการทำหลักฐานการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินกับทางการหรือรัฐ ซึ่งแต่เดิมการครอบครองที่ดินใช้เพียงการบอกเล่าประกอบกับพยานบุคคลผู้สูงอายุในหมู่บ้านยืนยัน เพราะจากการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวทุกคนได้มีหลักฐานการครอบครองที่ดินกับทางราชการ ซึ่งนายค้ำนบอกว่าคือ มีใบเหยียบยา แล้วจึงมีใบจอง ผู้ศึกษาจึงได้ค้นเอกสารพบในหนังสือ ประชุมกฎหมายประจำศีก เล่มที่ 18 หน้า 89-106 พบว่า มีประกาศออกโฉนดที่ดินเมื่อวันที่ 14 กันยายน รัตนโกสินทรศก 120 ได้ออกกฎเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการว่าด้วยวิธีแก้ทะเบียนโฉนด ซึ่งได้ออกโฉนดที่ดินอย่างใหม่และวิธีจองที่ดินในท้องที่ ๆ ให้อำนาจ

นายอำเภอเป็นผู้ออกใบเหยียบย่ำ โดยมีกำหนดประจำตำบลเป็นพยาน กำหนดค่าธรรมเนียมเป็น 3 ชั้นคือ

ชั้นออกใบเหยียบย่ำ ประกอบด้วย (1) ค่ารับเรื่องราว 3 บาท ให้แก่กำนัน, พยาน, ทางราชการ ฝ่ายละ 1 บาท (2) ค่าใบเหยียบย่ำและโฆษณาการ 1 บาท (3) ค่าจองไร่ละ 3 อัฐ

ชั้นรังวัด (4) ค่ารับวัดทาแผนที่ พื้นที่น้อยกว่า 50 ไร่ แปลงละ 3 บาท เพิ่มขึ้น 1 บาท ใน 50 ไร่ ไปจนถึงแปลงละ 20 บาทเป็นอย่างสูง (5) ค่าโฆษณาการ 1 บาท

ชั้นออกโฉนด (6) ค่ากระดาษ 2 บาท ค่าเขียน 1 บาท ค่าตรวจ 1 บาท รวมเป็น 4 บาท ค่าจดทะเบียนเมื่อออกโฉนดไม่เรียก (7) ค่าจองไร่ละ 12 อัฐ ถ้าเสียค่าจองในชั้นใบเหยียบย่ำไม่ครบ ให้เรียกขึ้นให้ครบทั้งสองคราวรวมกันเป็นไร่ละ 16 อัฐ (8) ใบแทนโฉนด เรียกอย่างไร้โฉนด

ดังนั้นในการดำเนินการเพื่อให้มีหลักฐานการเป็นเจ้าของที่ดินในช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ ต้องมีการเสียค่าธรรมเนียมแก่ทางราชการ ซึ่งถ้าหากชาวบ้านต้องการโฉนดที่ดิน ต้องจ่ายเงินอย่างน้อย 11 บาท บวกกับ(จำนวนพื้นที่ที่จอง คูณ 16 อัฐ) อันเป็นจำนวนเงินมาในสมัยนั้น อีกทั้งเงินตรายังมีใช้ไม่แพร่หลาย ฉะนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่สามารถทำโฉนดได้ และนายค้ำมันกสาวว่า มีชาวบ้านบางส่วนที่ได้ทำใบเหยียบย่ำ ซึ่งเป็นมรดกมองให้ลูกหลานรุ่นหลัง

สรุปแล้วกฎหมายที่เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินคือ ลำดับแรกมีประกาศในการออกโฉนดที่ดินเป็นกระทรวงเกษตรธิการ ร.ศ. 120 และจึงมี พ.ร.บ. ออกตราจองที่ดินชั่วคราว ร.ศ. 121 ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคของการเริ่มต้นการทำเอกสารสิทธิ์อย่างเป็นทางการ แต่ผลจากการสอบถามหัวหน้าครอบครัวชาวนาพบว่า มีความสับสนในการเรียกชื่อเอกสาร (ตราจอง) และมีชาวบ้านบางส่วนที่ได้ดำเนินการทำเอกสาร (ตราจอง) เหล่านี้โดยมีการทำใบเหยียบย่ำเท่านั้น ดังนั้นใบ ส.ค. 1 ที่นางทองเรียก ซึ่งพ่อแม่ของนางให้มานั้น คือ ใบเหยียบย่ำหรือใบจองที่ดินนั่นเอง จึงนับได้ว่าหัวหน้าครอบครัวชาวนามีทั้งที่สามารถปรับตัวสอดคล้อง และไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับกฎระเบียบของรัฐที่เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินสมัยสมบูรณาสิทธิราชย์

(5) การใช้จ่ายเงินตรา นางทอง คีลาเกษ ผู้ซึ่งมีอายุมากที่สุดในห้องบ้านคือ 93 ปี กล่าวถึงการใช้จ่ายเงินตราว่า ตั้งแต่ตนเป็นเติกรู้ความแล้ว เงินทองมีใช้กันน้อยมากส่วนใหญ่แลกเปลี่ยนกันมากกว่า นายค้ำนั้นเล่าว่า แต่ก่อนมีการใช้จ่ายเงินแบงค์คือต่อมาจึงเป็นสตางค์แดง (มีใช้ในสมัยประชาธิปไตย) เงินแบงค์คือ* หายากมาก เท่าที่ตนสังเกตแทบจะไม่มีบ้านใดมีเงินใช้ในหมู่บ้านกัน สำหรับเงินแบงค์คือนี้พ่อแม่ของตนเล่าให้ฟังว่า คนทั้งหมู่บ้านเคยเห็นกันเพียงไม่กี่คน ถึงกระนั้นก็ตามเงินไม่มีความจำเป็นต้องใช้เพราะไม่มีอะไรจะซื้อขายชาวบ้านรู้จักแต่การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันสิ่งของกัน ไม่รู้จักว่าการซื้อขายนั้นเป็นอย่างไรใช้กำหนดแลกด้วยเงินอย่างไร ยิ่งหมู่บ้านในสมัยก่อนถือว่า ทางไกลความเจริญมากถึงจะมีเงินก็ไม่ได้ใช้เพราะไม่มีการค้าขาย ของต่าง ๆ มีลแต่ให้กินกินแบ่งกันกินผลัดเปลี่ยนกัน ซึ่งเป็นเรื่องของน้ำใจที่มีต่อกัน ไม่เหมือนทุกวันนี้เป็นราคาซื้อขายกันหมด ผู้ศึกษาสอบถามหัวหน้าครอบครัวชาวนาที่มีอายุเกิน 70 ปี หลายคนพบว่า มีการเริ่มใช้จ่ายเงินในหมู่บ้านและพบเห็นบ่อยเมื่อประมาณ 40-50 ปี ที่ผ่านมานี้เอง หลายคนยืนยันว่า แต่ก่อนนั้นเงินใช้น้อยจนมีคำกล่าวติดปากกันมาว่า เงินทองหายาก ครอบครัวใดมีเงินถึง 1 บาท ถือว่าฐานะดีมากแล้วแต่ชาวบ้านสมัยนั้นมีเงินถือในมือใช้อย่างมาก ดังนั้นจึงปรากฏว่า มีหัวหน้าครอบครัวชาวนาเพศชายที่สูงอายุหลายคนล้วนบอกว่า ตนเคยไปทำงานโยธาแทนการจ่ายค่าเสียหัว ทั้งนี้ค่าเงินบาทสูงมาก ซึ่งนางทองเล่าว่า เงิน 6 บาท สามารถซื้อควายตัวใหญ่ ๆ ได้

เงินแบงค์คือ หมายถึง เงินพดด้วยสมัยรัชกาลที่ 2 พดด้วงนี้ประทับตราพระแสงจักร-ครุฑยุคนาคซึ่งเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ 2 มีราคาตั้งแต่ บาท กึ่งบาท สลึง และเฟื้อง ผลิตขึ้นใช้เมื่อ พ.ศ. 2352 เงินพดด้วยสมัยรัชกาลที่ 3 ประทับตราแสงจักร-ปราสาท เป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ 3 มีราคาตั้งแต่ ตำลึง กึ่งตำลึง บาท กึ่งบาท สลึง เฟื้อง กึ่งเฟื้อง โป ผลิตขึ้นใช้เมื่อพ.ศ. 2367 เงินพดด้วงรัชกาลที่ 4 ประทับตราพระแสงจักร-มหามงกุฎ ซึ่งเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ 4 มีราคาตั้งแต่ บาท กึ่งบาท สลึง เฟื้อง กึ่งสลึง (สองโพ) ผลิตขึ้นใช้เมื่อ พ.ศ. 2394 (ที่มา วิทยาลัยการศึกษาศรีอยุธยา สมัยต่าง ๆ , บริษัทสยามกลลอรี่จำกัด) เงินพดด้วงมีลักษณะเป็น ก้อนทรงกลมขนาดเล็กคล้ายลูกแบงค์ ชาวบ้านจึงเรียกว่า เงินแบงค์คือ

ถึง 1 ตัวในขณะที่พวกผู้ชายต้องจ่ายค่าเสียหัว คนละ 4 บาทต่อปี เงินที่ใช้กันคือ เงินหัวข้าว (ข้างสามหัว) แล้วก็มีเงินเรือหงส์ สดางค์แดง

เงินตราถือว่าเป็นองค์ประกอบของอำนาจรัฐอย่างหนึ่งที่สำคัญ ที่มีส่วนในการยึดเหนี่ยวคนในรัฐได้ยอมรับโทษที่รัฐกำหนดมาใช้แทนมูลค่าของสินค้า

2. การปรับตัวทางการเมืองในสมัยประชาธิปไตย

องค์ประกอบของอำนาจรัฐที่หัวหน้าครอบครัวชาวบ้านศรีษะกระบือมีการปรับตัวสามารถจำแนกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นองค์ประกอบของอำนาจรัฐที่ยังคงดำเนินต่อมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งยังคงมีผลบังคับใช้ และส่วนที่สองเป็นองค์ประกอบของอำนาจรัฐที่เกิดขึ้นตั้งแต่ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย สลับกับการปฏิวัติ รัฐประหาร โดยใช้อำนาจการปกครองประเทศแบบเผด็จการทางทหาร เช่น ในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม, จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, จอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร, การปฏิวัติโดยนิสิตนักศึกษาและประชาชนในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516, การปฏิรูปการปกครองยึดอำนาจโดยพลเรือเอกสงัด ชลออยู่, การปกครองแบบประชาธิปไตยภายใต้การนำของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์, รัฐบาลของพลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ (ต่อมาเปลี่ยนยศเป็น พลเอก), คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (ร.ส.ช.) ยึดอำนาจจากรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง แล้วจึงแต่งตั้งให้นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรีปกครองประเทศตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2534 และแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ร่างรัฐธรรมนูญปกครองประเทศ พ.ศ. 2535 แล้วจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 หลังจากนั้นพลเอกสุจินดา คราประยูรได้รับเลือกจากพรรคการเมืองต่าง ๆ ให้เป็นนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้ผ่านการสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งกาลเป็นประเด็นหนึ่งที่น่ามาซึ่งการชุมนุมประท้วงในเดือนพฤษภาคม แล้วมีการปราบปรามผู้ชุมนุมประท้วงโดยใช้กำลังทางทหารปราบปราม ทำให้มีผู้เสียชีวิตในระหว่างราชวงศ์จักรี ทรงไกลเกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างผู้มีอำนาจฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประท้วง เหตุการณ์จึงยุติลง แล้วนายอานันท์ ปันยารชุน ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งเพื่อรักษาการ จนกระทั่งมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้งหนึ่งในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2535 แล้วจึงได้มีจัดตั้งรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง โดยมีพรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนนำ ซึ่งหัวหน้าพรรคคือ นายชวน หลีกภัย ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจนถึงปัจจุบัน

ตลอดระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน องค์ประกอบของอำนาจรัฐในด้านตัวบุคคลที่ใช้อำนาจทางบริหารและนิติบัญญัติ มีเพียง 2 ลักษณะคือ

(1) การใช้อำนาจโดยคณะรัฐมนตรีและรัฐสภา (ประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสมาชิกซึ่งมาจากการแต่งตั้ง)

(2) การใช้อำนาจโดยคณะปฏิวัติ คณะปฏิรูป คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ซึ่งระเบียบกฎหมายที่ต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองและกฎหมายต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหัวหน้าครอบครัวชาวนาโดยตรงนั้นน้อยมาก และจากการสอบถามเรื่องเหล่านี้จากหัวหน้าครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่ไม่ได้สนใจและให้เหตุผลว่า เป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจของผู้มีอำนาจ ชาวนาสนใจเฉพาะการทำมาหาเลี้ยงชีพตน ถึงแม้ว่าพวกตนในใจก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไรได้ เราไม่อาจถือเคียวไปสู้กับปืน แล้วไม่รู้ว่าจะสู้เพื่ออะไร ฐานะของพวกตนคือผู้อยู่ใต้ปกครอง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องของผู้ปกครอง ยิ่งในสมัยก่อน ๆ ยิ่งไม่ทราบข่าวการเปลี่ยนแปลงอะไรเลย จากการสอบถามหัวหน้าครอบครัวชาวนาที่มีอายุมากกว่า 60 ปี พบว่า มีเพียงนายคำมัน ซึ่งมีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 และนายคำมันกล่าวว่า เพียงแต่ทราบข่าวเท่านั้น แต่ไม่รู้เรื่องและไม่เข้าใจจึงไม่ได้สนใจ ยิ่งนางทอง ผู้ซึ่งมีอายุ 93 ปีแล้วให้คำตอบว่า "แม่ใหญ่ไม่ได้สนใจดอก เรื่องการขึ้นการเมืองเป็นของผู้ชาย บ่ค่อยรู้เรื่องกับเขาดอก" หัวหน้าครอบครัวชาวนาทั้งหมดให้ความเห็นเหมือนกันว่า ชาวครวการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น เริ่มรู้กันมากขึ้นก็ตอนที่เริ่มมีวิทยุตัวเอง และรู้มากขึ้นเมื่อมีโทรทัศน์ซึ่งเห็นภาพได้ด้วย ถ้าย้อนอดีตจากนี้ไปไม่ต้องถามไม่รู้เรื่อง ชาวบ้านทั้งหมดคอยฟังผู้ใหญ่บ้านเท่านั้นว่า ทางกาให้ทำอะไรร เมื่อไหร่ เช่นเสียภาษี เกณฑ์ทหาร เกณฑ์แรงงานทำงานโยธา เป็นต้น

การการสอบถามหัวหน้าครอบครัวชาวนาทั้งหมด พบว่า ลักษณะการปรับตัวต่อองค์ประกอบของอำนาจรัฐในช่วงสมัยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน นำเนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

(1) การใช้เงินตรา หัวหน้าครอบครัวผู้ซึ่งมีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไปต่างยืนยันว่า พวกตนเริ่มมีโอกาสถือเงินและใช้เงินเมื่อประมาณ 40-50 ปีที่ผ่านมา เพราะเริ่มมีการขายข้าว ไร่ ควาย และผลผลิตอื่น ๆ ตอนเป็นเด็กหรือเข้าโรงเรียนไม่เคยถือเงิน เงินที่ใช้เป็น

สดางค์แดง (เหรียญที่ทำจากทองแดง) ซื้อขายกันเป็นสดางค์ ค่าเงิน 1 บาท ชื่อเนื้อวัวได้เป็น ตะกร้า (ประมาณ 5-10 กิโลกรัม) ภายหลังจากที่มีการใช้เงินมากขึ้นการแลกเปลี่ยนค่อยหมดไป ผู้ศึกษาได้ถามนางทองว่า มีความรู้สึกแตกต่างกันอย่างไรที่แต่เดิมแลกเปลี่ยนสิ่งของกันแล้วต่อมาได้ใช้เงินและมีปัญหาในการกำหนดราคาของอย่างไรที่แต่เดิมแลกเปลี่ยนสิ่งของกันแล้วต่อมาได้ใช้เงิน และมีปัญหาในการกำหนดราคาของอย่างไรหรือไม่นางทองให้ความเห็นว่า การแลกเปลี่ยนสิ่งของนั้นเรานำข้าวไปแลกสิ่งที่เราไม่มีและต้องการเช่น เลื่อผ้า เกลือ ปลาซ่า (ภาษาท้องถิ่น เรียกว่า ปลาแดก) การแลกเปลี่ยนอยู่กับความพอใจของทั้งสองฝ่ายได้มากหรือน้อยก็ไม่เคยปรากฏว่ามีเรื่องราวกัน ต่อมาเปลี่ยนข้าวมาเป็นเงินเกิดความสะดวกในการถือและเก็บไว้ เมื่อต้องการอะไรแทนที่จะหอบข้าวไปแลก แต่ถือเงินไปซื้อง่ายกว่า ส่วนราคาของนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ซื้อตามราคาของผู้ขายกำหนดแต่ก็มีการต่อรองกันได้ส่วนการขายข้าวของพวกเราขายตามราคาของผู้ซื้อกำหนด ถ้าหากเรากำหนดราคาที่สูงกว่าที่ผู้ซื้อต้องการซื้อเขาก็ไม่ซื้อเรา เขาก็ซื้อคนอื่นที่ขายให้ตามราคาของเขา ข้าวมีมากชาวบ้านส่วนใหญ่แย่งกันขาย ส่วนสินค้าบางอย่างมีปัญหาในการกำหนดราคา เช่น มีภรรยาของหัวหน้าครอบครัวชวานาคคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า ตนเคยนำใบตอง (ใบกล้วย) หากจากหมู่บ้านไปขายที่ตลาดอำเภอวารินชำราบ โดยเดินไปเป็นระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร เพราะ สมัยนั้นยังไม่มียนต์มีแต่ทางเกวียน ต้องตื่นนอนตั้งแต่ตี 3 ไปกันไปเป็นกลุ่ม โดยจุดกะบอง (ขี้ส่อยผสมน้ำมันยางห่อด้วยใบไม้ทำเป็นแท่ง) เป็นแสงสว่างส่องทางเดิน แต่พอไปขายมีการขัดแย้งในเรื่องราคาเพราะผู้ซื้อให้ราคาถูกมาเพราะรู้ว่าตนมาจากบ้านนอก ถ้าหากขายก็ไม่คุ้มค่าเหนื่อย พวกเขาคดราคามาก ตนไม่ไหวมากตั้งแต่นั้นมาไม่เคยนำของไปขายอีกเลย ผู้ศึกษาสัมภาษณ์ต่อไปว่าแล้วทำอย่างไรกับใบตองเหล่านั้น นอกเหนือจากนี้ผู้ศึกษาถามถึงการยอมรับเงินตราใช้แทนการแลกเปลี่ยนสิ่งของกับนางทองและนายคำมั่นว่า ทำไมถึงยอมรับ ทั้งสองคนให้คำตอบว่า ทางกำหนดค่าใช้และคนอื่น ๆ เขาพากันใช้ก็ใช้ตามกัน ส่วนหัวหน้าครอบครัวชวานา รุ่งหลังต่างให้เหตุผลว่า พ่อแม่พาใช้ก็ใช้ตาม ซึ่งถ้าหากเงินเหล่านี้คนขายไม่ยอมรับเราก็คงไม่ใช้แต่คนขายยอมรับกันทั้งหมดไม่เคยมีใครปฏิเสธไม่รับเงิน ยกเว้นเงินที่ไม่สวย คำ ขาด หรือเป็นเงินปลอม ใครได้มาก็ถือว่า ขอย ถ้าหากไปหลอคใช้ต่อไปไม่ได้ เราก็ต้องทิ้ง ยอมขาดทุน

ตั้งนั้นในสมัยประชาธิปไตยช่วงประมาณ พ.ศ. 2485 (40-50ปี ผ่านมา) เป็นต้นมา หัวหน้าครอบครัวชาวนาทั้งหมดได้มีการยอมรับการใช้เงินตราของรัฐในการใช้แทนการแลกเปลี่ยนสินค้า ทั้งนี้เพราะปริมาณเงินทางรัฐผลิตออกมามากขึ้นกว่าสมัยก่อนซึ่ง หัวหน้าครอบครัวผู้ซึ่งมีอายุมากกว่า 60 ปี ทุกคนต่างยืนยันว่า เงินหายากมาก การยอมรับเงินตราจึงถือว่าเป็นลักษณะการปรับตัวที่สอดคล้องกับความมุ่งหมายของรัฐ ทั้งที่เงินตราของราชวงศ์จักรีเริ่มมีมาตั้งแต่ตอนต้นของราชวงศ์ แต่ยังไม่แพร่หลายทั้งนี้เพราะ โครงสร้างทางการปกครองในอดีตซึ่งมีรายละเอียดในบทที่ 2 นั้น แสดงถึงท้องที่บริเวณหมู่บ้านมีความเป็นอิสระในระดับสูงไม่มีเงินตราที่กำหนดค่าใช้ร่วมกัน การแสดงพฤติกรรมระหว่างกันของคนในยุคนี้ไม่มีความจำเป็นต้องใช้เงิน เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน จนกระทั่งรัฐเริ่มมีการจัดระบบการปกครองให้รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวตั้งแต่สมัยของรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การขยายอำนาจของรัฐจึงดำเนินเพิ่มกฎระเบียบข้อบังคับมากขึ้นเรื่อย ๆ สำหรับเงินตรา เป็นองค์ประกอบของอำนาจรัฐอย่างหนึ่ง

(2) กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การยอมรับการทำเอกสารสิทธิ์ครอบครองที่ดินได้มีการเริ่มต้นดำเนินการในหมู่บ้านหัวหน้าครอบครัวชาวนาบางส่วนแล้วในช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ การทำใบเหยียบย่ำหรือใบจอง ที่เป็นเอกสารทางราชการตกทอดสู่ลูกหลาน

เมื่อเข้าสู่ยุคของประชาธิปไตยสลับกับเผด็จการทางทหาร เอกสารสิทธิ์ที่ชาวบ้านได้ทำกับทางการคือ ใบ ส.ค.1 ผู้ศึกษาสอบถามเจ้าหน้าที่ที่ดินอำเภอวารินชำราบเกี่ยวกับใบ ส.ค.1 ทราบว่า ใบ ส.ค.1 หมายถึง แบบแจ้งการครอบครองที่ดิน ซึ่งเกี่ยวกับการคำนวณเก็บภาษีบำรุงท้องที่ และมีการเริ่มต้นท้องที่อำเภอวารินชำราบตั้งแต่ พ.ศ. 2498 และใน พ.ศ. 2515 จึงได้มีการสำรวจออกใบ น.ส.3ก ให้แก่เจ้าของที่นาโดยทั่วไปในเขตอำเภอซึ่งแต่ละหมู่บ้านได้ไม่พร้อมกันเพราะดำเนินการในแต่ละแห่งต้องใช้เวลาเช่นบ้านห้วยขยงได้ น.ส.3ก ใน พ.ศ. 2519

สำหรับบ้านศรีษะกระเปือได้มีการทำเอกสารสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินคือ ใบ น.ส.3ก ใน พ.ศ. 2519 (สัมภาษณ์นายทองคำ: ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน, 19 มกราคม 2536) หัวหน้าครอบครัวชาวนาทุกคนต่างยอมรับว่า พวกตนต้องการได้เอกสารเหล่านี้เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของในที่ดินเหล่านี้เพราะ น.ส.3ก เป็นหนังสือรับรองการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ทางการออกให้ ซึ่งแตกต่างจาก

บส.ค. 1 ที่มีจุดมุ่งหมายในการเก็บภาษีบำรุงท้องที่เท่านั้น โดยยังไม่มามีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย
แต่ใบ น.ส. 3ก เป็นสิ่งที่ทางการให้ เป็นเจ้าของที่ดินตามกฎหมาย

ฉะนั้นลักษณะการปรับตัวของหัวหน้าครอบครัวชาวนาใน เรื่องของการทำเอกสารแสดง
กรรมสิทธิ์ในที่ดินจึงถือว่า มีความต้องการแสดงความเป็นเจ้าของ เป็นพื้นฐานอยู่แล้วและเมื่อทาง
การดำเนินการในเรื่องนี้จึงได้รับการแสดงพฤติกรรมตอบรับสอดคล้องกันและกันเป็นอย่างดี

(3) การเข้าศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนถือว่าเป็นสถานที่แห่งแรก
ของทางการที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งมีตัวแทนของรัฐทำหน้าที่เป็นครูผู้สอนและมีรายได้จากทางการ
หัวหน้าครอบครัวชาวนาที่ถูกบังคับให้เข้าเรียนในสมัยแรกๆ หลายคนเล่าว่าทางการกำหนดให้เด็ก
ที่มีอายุระหว่าง 7-14 ปี ต้องเข้าเรียนในโรงเรียน พ่อแม่ของพวกตนต้องส่งพวกตนไปโรงเรียน
ถ้าใครไม่ไปถือว่าเป็นความผิด เงินบำรุงโรงเรียนเรียกเก็บจากผู้ชายอายุระหว่าง 18-60 ปี
เรียกว่าเงินพลศึกษา หรือเงินเสียสละเพื่อการศึกษา จ่ายคนละ 1 บาท คนที่ไม่มียากจนแสนเข็ญ
ก็ไม่ต้องจ่ายทางการไม่ได้เคร่งครัด แต่ส่วนใหญ่ก็ยอมจ่ายเพราะเพื่อบ้านคนอื่น ๆ จ่ายกันเราถือ
ว่าเป็นเงินเสียสละเพื่อส่วนรวมส่วนคนที่ไม่จ่ายก็อายกันเพราะคนอื่นรู้ได้ ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ทำหน้าที่
เก็บเงินเหล่านี้ การเก็บเงินเริ่มไปไม่กี่ปีก็ยกเลิก พวกตนไม่ทราบสาเหตุว่าทำไมทางการจึง
ยกเลิก ส่วนการเข้าโรงเรียนในรุ่นลูกรุ่นหลานก็ทำกันต่อมาเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน

ผู้ศึกษาได้พบในหนังสือ พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 ซึ่ง
ได้อธิบายแล้วในหัวข้อการเรียนรู้อันโรงเรียน ตามหลักฐานจากหนังสือได้มีการดำเนินการเกี่ยวกับการ
การออก พ.ร.บ. ประถมศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ 6 แล้วพระองค์ทรงอนุญาตให้ประกาศใช้เป็น
กฎหมายได้ในวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2464 (พระราชหัตถเลขา, 2507) ซึ่งสาระใน พ.ร.บ.
ตรงกันกับที่หัวหน้าครอบครัวชาวนาเล่าให้ฟังมีแตกต่างเฉพาะการเรียก เงินพลศึกษา, เงินเสียสละ
เพื่อการศึกษา ซึ่งใน พ.ร.บ. ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ใช้คำว่า "เงินศึกษาพลี" อย่างไรก็ตาม
ตามทั้งหมดคือหมายถึงเงินที่ทางการกำหนดให้ชาวบ้านในท้องถิ่นจ่ายเงินเพื่อเป็นการบำรุงการ-
ศึกษานั้นเอง

สำหรับชาวบ้านศรีษะกระปือเริ่มมีการเข้าโรงเรียนที่บ้านคูเมืองก่อนประมาณ 1-2 ปี
แล้วจึงมีโรงเรียนประจำหมู่บ้านของตนใน พ.ศ. 2479 ดังนั้นการศึกษาในโรงเรียนของชาวบ้าน
ในท้องถิ่นนั้น มีขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ซึ่งผลจากการสำรวจพบว่า มีหัวหน้า

ครอบครัวชาวนาเกือบทั้งหมดได้เข้าศึกษาในโรงเรียนจนสำเร็จภาคบังคับ (ดูรายละเอียดในบทที่ 3) ซึ่งถือว่าเป็นเหตุการณ์ที่แสดงออกมาสอดคล้องกับกฎระเบียบของรัฐนอกเหนือจากตัวหัวหน้าครอบครัวซึ่งได้ปรับตัวสอดคล้องแล้ว ยังถ่ายทอดความรู้เหล่านี้แก่ลูกหลานคือ ส่งบุตรหลานของตนเข้าโรงเรียนเมื่อถึงวัยที่ทางการกำหนด แม้กระทั่งผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือที่ไม่สามารถปรับตัวได้ในยุคแรกๆ ก็ยังให้ความสนใจส่งบุตรหลานของตนเข้าโรงเรียน ฉะนั้นปรากฏว่า คนในรุ่นต่อ ๆ มาล้วนมีความสามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้ทุกคน จึงถือว่าลักษณะการปรับตัวทางด้านการศึกษาของหัวหน้าครอบครัวชาวนามีความสมบูรณ์คือ สอดคล้องกับความมุ่งหมายของรัฐ เช่นเดียวกับการทำเอกสารสิทธิในการครอบครองที่ดิน

(4) การเสียค่านา การเสียค่านาเป็นการที่ชาวนาเสียภาษีให้แก่รัฐนายค้ำน้ส่าว่า เริ่มเก็บครั้งแรกไร่ละ 5 สตางค์ ซึ่งเป็นหน้าที่ของตนในฐานะผู้ใหญ่บ้านต้องเก็บรวบรวมเงินส่งอำเภอ ถ้าหากเจ้าของที่นาคนใดไม่มีเงินเสียในปีใดหรือหลีกเลี่ยงไม่จ่ายตามกำหนดเวลา ปีถัดไปต้องเสียค่าปรับด้วย แต่เท่าที่ผ่านมาชาวบ้านให้ความสำคัญมาก ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดหลีกเลี่ยงเลย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านกลัวว่า หากไม่จ่ายค่านาจจะถูกยึดที่นาไปให้คนอื่นที่มีความสามารถจ่ายเงินให้แก่รัฐได้ ทั้งนี้ไม่มีใครต้องการเสียค่าปรับเพิ่มขึ้นในปีต่อไป อัตราค่านามีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในปัจจุบันไร่ละ 2.25 บาท โดย 5 ไร่แรกไม่ต้องจ่าย แต่ให้จ่ายเฉพาะที่เกิน 5 ไร่ขึ้นไปเท่านั้น ทั้งนี้เพราะทางการต้องการลดหย่อนให้แก่คนที่นาทำกินน้อย

นอกเหนือจากนี้หัวหน้าครอบครัวชาวนาทุกคน ต่างกล่าวถึงความจำเป็นในการเสียค่านาในทุกปีด้วยเหตุผลที่เหมือนกันกับนายค้ำน้ โดยตระหนักถึงความสำคัญและเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ทุกคนล้วนปฏิบัติตามข้อกำหนดของการในเรื่องนี้ตลอดมา ซึ่งถือได้ว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำทุกๆ ปี การเสียค่านาจีทางการเรียกว่า การเสียภาษีบำรุงท้องที่ แต่ในส่วนของชาวบ้านเรียกว่า การเสียค่านาจี ตั้งแต่บ้านเมืองยังมีถนนหนทางไปมาลำบาก ชาวบ้านจ่ายเงินให้แก่ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้รวบรวมนำส่งทางการแล้วผู้ใหญ่บ้านจึงนำใบเสร็จจากอำเภอมาให้ต่อมาเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมา ถนนหนทางเริ่มไปมาสะดวก ทางการได้กำหนดให้ชาวบ้านไปเสียภาษีบำรุงท้องที่ด้วยตนเองที่ว่าการอำเภอวารินชำราบ หัวหน้าครอบครัวบางคนก็มอบหมายให้ลูกหลานที่เป็นคนหนุ่มสาว หรือฝากเพื่อนบ้านมาเสียแทนก็มี ซึ่งหลายคนบ่นว่า ในสมัยก่อนสะดวกสบายกว่า แต่ในสมัยนี้ต้องเสียเวลาเกือบทั้งวัน คนไปติดต้องงานอำเภอก็มากต้องรอนานส่วนใหญ่อึดคิดว่าทำเหมือนสมัยก่อนดีแล้ว

ฉะนั้นจึงพอสรุปได้ว่า หัวหน้าครอบครัวชาวนามีลักษณะการปรับตัวที่สอดคล้องกับกฎระเบียบของรัฐในด้านการเสียภาษี ทั้งนี้เพราะทุกคนให้ความสำคัญและถือเป็นหน้าที่ต้องรับผิดชอบ แต่การเปลี่ยนวิธีการจัดเก็บโดยให้ชาวบ้านเดินทางจากหมู่บ้านไปเสียภาษีบำรุงท้องที่ (ค่านา) ก่อปัญหาความยุ่งยากแก่ชาวบ้านมากกว่าสมัยก่อน

(5) การแจ้งเกิด แจ้งตาย กำหนดให้แจ้งกับกำนันประจำตำบล ซึ่งหัวหน้าครอบครัวชาวนามีทุกคนยอมรับว่า เป็นสิ่งที่ดำเนินกันมานานแล้ว ที่บ้านใดมีคนเกิดหรือตายผู้เป็นเจ้าบ้านหรือหัวหน้าครอบครัวต้องแจ้งต่อผู้ใหญ่บ้านกำนัน (การแจ้งเกิด แจ้งตาย เริ่มตั้งแต่ พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116) กำนันเป็นผู้บันทึกไว้ในทะเบียน การแจ้งเกิดแจ้งตายเริ่มมีการเคร่งครัดมากขึ้น การเกิดต้องมีหลักฐานการเกิดเรียกว่า สูติบัตรที่ออกโดยโรงพยาบาลหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐให้การรับรองด้วย ส่วนการแจ้งตายกำหนดให้แจ้งเร่งด่วนภายใน 24 ชั่วโมง ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับกระบวนการตรวจสอบของแพทย์ประจำตำบล

การแจ้งเกิดมีการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งมีผลทางด้านสิทธิต่าง ๆ ในฐานะพลเมืองของรัฐตามกฎหมายอื่น ๆ เช่น การได้รับความคุ้มครองจากเจ้าหน้าที่ของรัฐสิทธิในการอยู่ในดินแดนของรัฐ สิทธิในการครอบครองที่ดิน หัวหน้าครอบครัวทั้งหมดต่างได้รับแบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับรัฐลักษณะ เช่นนี้ตั้งแต่สมัยของพ่อแม่ปู่ย่าตายาย บอกกล่าวกันเป็นที่ทราบกันทั่ว เป็นเรื่องปกติที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตในรัฐ และไม่เคยปรากฏว่า มีคนเกิดคนตายในบ้านแล้ว คนในบ้านนั้นไม่ยอมไปแจ้งผู้ใหญ่บ้านกำนัน แต่มีปัญหาเพียงการแจ้งช้ากว่ากำหนดเท่านั้นซึ่งสาเหตุของแต่ละคนไม่เหมือนกัน ถึงกระนั้นผู้ใหญ่บ้านกำนันก็มีได้เคร่งครัดมากขึ้นต่างอุ้มอะส่วยให้แก่กันแล้วแต่กรณีไป

ดังนั้นในเรื่องการแจ้งเกิดแจ้งตายนี้ไม่มีปัญหาในการปฏิบัติตามข้อกำหนดของรัฐเลย เพราะเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ที่ยอมรับและปฏิบัติกันในหมู่บ้านจนถือได้ว่าเป็นแบบแผนของพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่ผู้ได้ปกครองต้องแสดงต่อผู้ปกครอง (รัฐ) สอดคล้องกันมานานแล้ว

(6) การแจ้งย้ายที่อยู่ ผู้ศึกษาได้สอบถามอดีตผู้ใหญ่บ้านทั้ง 3 คนและผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ต่างแสดงความคิดเห็นเหมือนกันว่า ทางกำนันให้ผู้ที่อพยพไปอยู่ที่อื่นต้องแจ้งย้าย แต่ในทางปฏิบัติผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวบางคนไปทำงานที่อื่นกลับไปกลับมาอยู่แสมมาใน ช่วงเดือนหรือสองเดือนก็ไม่ต้องแจ้ง สำหรับผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่อพยพย้ายไป

อื่น ตลอดเวลาที่ผ่านมา 40-50 ปี มีครอบครัวที่ย้ายไปอยู่ที่อื่นไม่ถึง 10 ครอบครัว แต่สำหรับคนหนุ่มคนสาวรุ่นใหม่ ๆ ไปอยู่ถิ่นอื่นมากขึ้นเรื่อย ๆ มีทั้งที่แจ้งย้ายและไม่ได้แจ้งคนที่ไม่แจ้งถือว่าเขายังคงไปมาหาสู่พ่อแม่ญาติพี่น้องในหมู่บ้านเสมอ จนกว่าเขามีครอบครัวหรือได้ทำงานเป็นหลักแหล่งแน่นอนแล้ว จึงกลับมาแจ้งย้ายที่อยู่ใหม่

ดังนั้นกฎระเบียบเกี่ยวกับการแจ้งย้ายที่อยู่ ในทางปฏิบัติชาวบ้านไม่ได้ปฏิบัติตามกำหนด ทั้งนี้เพราะยังไม่มีแหล่งหากินที่แน่นอน แต่เมื่อมีที่อยู่แห่งใหม่มั่นคงแล้วต่างก็ปฏิบัติตามระเบียบของทางการ

(7) การจดทะเบียนสมรส ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผู้ซึ่งเป็นสามีภรรยากัน เจ้าหน้าทีของรัฐไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพราะการจัดงานแต่งงานตามธรรมเนียมประเพณีในหมู่บ้านถือว่าการประกาศให้ทุกคนในหมู่บ้านรับรู้ เป็นหลักขีพยานแล้ว อันมีผลต่อการรับมรดกจากบุพการี ต่อมาในสมัยประชาธิปไตยผู้ที่ เป็นสามีภรรยากันต้องผ่านการจดทะเบียนสมรสถูกต้องตามกฎหมาย รัฐจึงถือว่าเป็นสามีภรรยากัน(การจดทะเบียนสมรส ดำเนินการตามพ.ร.บ.จดทะเบียนครอบครัว พ.ศ. 2478 : ที่มา กองทะเบียน, 2502) ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกันสมัยก่อนที่ยึดถือเอาชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นพยานรับรู้ก็นับว่าเพียงพอแล้ว ถึงแม้ว่ามีข้อกำหนดลักษณะ เช่นนี้แต่ยังมีหัวหน้าครอบครัว ชาวนาที่สูงอายุหลายคนแสดงความคิดเห็นว่า ทะเบียนสมรสไม่สำคัญเทียบเท่าชาวบ้านส่วนใหญ่รับรู้ และหัวหน้าครอบครัวชาวนากลุ่มนี้แต่งงานกันก่อนมีข้อกำหนดนี้ออกมา ส่วนหัวหน้าครอบครัวรุ่นหลังในระยะ 10-15 ปีที่ผ่านมาทุกๆให้ความสำคัญในเรื่องนี้มาก ทั้งนี้เพราะเริ่มเข้าใจประโยชน์ที่ได้รับในทางกฎหมายซึ่งเกี่ยวพันถึงการแสดงสิทธิตามกฎหมายในการครอบครองทรัพย์สิน การแสดงตนเป็นบิดามารดาของบุตรร่วมกันโดยให้รัฐรับรู้ อันเป็นประโยชน์ต่อตนเองและทางการด้วย ซึ่งทำให้รัฐทราบประวัติการเกิดของสมาชิกใหม่ของรัฐรวมทั้งการพิจารณาให้สัญชาติไทยด้วย แต่การจดทะเบียนสมรสไม่มีสภาพบังคับให้ชายหญิงทั้งคู่ที่อยู่ร่วมกันต้องจดทะเบียนโดยมีบทลงโทษหากใครไม่ปฏิบัติ ดังนั้นจึงมีหัวหน้าครอบครัวบางส่วนไม่จดทะเบียนสมรสเนื่องจากถือเอาธรรมเนียมประเพณีในสังคมระดับหมู่บ้าน ที่สามีหรือภรรยาต้องได้ทรัพย์สินทั้งหมดเมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียชีวิตลง หรือในกรณีที่ย่าร้างกันก็ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายมาร่วมเจรจาตัดสิน

ตั้งในการปรับตัวทางด้านการจดทะเบียนสมรสของหัวหน้าครอบครัวชาวนาจึงมีสองลักษณะดังกล่าวข้างต้นคือ หัวหน้าครอบครัวรุ่นเก่าไม่ปรับตัวให้สอดคล้องเพราะถือธรรมเนียมประเพณีที่เพียงพอแล้ว และหัวหน้าครอบครัวรุ่นใหม่มีการปรับตัวสอดคล้องโดยการยอมรับวิธีการจดทะเบียนสมรสของรัฐ เพราะถือว่ามีประโยชน์ทางกฎหมายในการครอบครองทรัพย์สินและบุตรด้วย

(8) การรับราชการทหาร ทางกาหนดให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีให้รับราชการทหารในกองประจำการเป็นเวลา 2 ปี โดยเลือกเฉพาะผู้ที่มีร่างกายสมบูรณ์ไม่มีอวัยวะส่วนใดพิการหรือผิดปกติ ซึ่งนายคำมัน (อายุ 86 ปี) เล่าว่า ในสมัยที่ตนเป็นหนุ่มยังไม่มี การเกณฑ์ทหาร และจากการสอบถามหัวหน้าครอบครัวชาวนาเพศชายคนอื่น ๆ ที่มีอายุตั้งแต่ 70 ปีลงมา ทุกคนเคยผ่านการเกณฑ์ทหารมาแล้วทั้งสิ้น ดังนั้นจึงมีเพียงนายคำมันเพียงคนเดียวเท่านั้นที่เกิดก่อนการบังคับใช้กฎหมายการเข้ารับราชการทหาร ผู้ศึกษาได้ค้นพบในประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ 20 หน้า 302 มีพ.ร.บ.ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124 ซึ่งออกในสมัยรัชกาลที่ 5 พอสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้คือ

กำหนดให้ผู้ชายอายุ 18 ปี มีหน้าที่ต้องรับราชการทหาร,ชายที่มีอายุพ้น 40 ปีไม่ต้องรับราชการทหารตามพ.ร.บ. ฉบับนี้,ชายอายุ 18 ปี รับราชการทหาร 2 ปี แล้วไปเป็นกองหนุนชั้นที่ 1 5 ปี แล้วเป็นกองหนุนชั้นที่ 2 10 ปี, จาแนกประเภททหารเป็น 4 ประเภท คือ ทหารกองประจำการ กองเกินอัตรากำลัง กองหนุนชั้นที่ 1 กองหนุนชั้นที่ 2 คนที่ถูกจัดไว้ในกองเกินอัตรากำลัง มีกำหนด 7 ปี แล้วปลดเป็นกองหนุนชั้นที่ 2

และในประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ 26 หน้า 258 มีประกาศใช้ พ.ร.บ. นี้ในมณฑลพายัพ มณฑลอุดร มณฑลอุบลราชธานี มณฑลร้อยเอ็ด ใน พ.ศ. 2456 สมัยรัชกาลที่ 6 ถ้าหากเทียบอายุของนายคำมันแล้ว นายคำมันควรจะได้รับเกณฑ์ทหาร เพราะประกาศนี้ มีก่อนนายคำมันอายุครบ 18 ปี (นายคำมันเกิด พ.ศ. 2449 อายุครบ 18 ปี เมื่อ พ.ศ. 2467) แต่นายคำมันให้สัมภาษณ์ว่า ตนไม่ได้เกณฑ์ทหารเพราะยังไม่มีเกณฑ์ ดังนั้นแสดงว่าการบังคับใช้มีผลอย่างแท้จริงในช่วงหัวหน้าครอบครัวชาวนาชายกลุ่มที่มีอายุ 70 ปีลงมา เมื่อ พ.ศ. 2483 เป็นต้นมา และสำหรับการรับราชการทหาร พ.ศ. 2497 (ประกาศอ.เกอวารินฯ, 2 กันยายน 2534) ซึ่งผู้ศึกษาพบในหนังสือ รวมกฎหมายทหาร เล่ม 2 หน้า 1 เขียนไว้ว่า พ.ร.บ. รับราชการทหาร พ.ศ. 2497 ออกมายกเลิก พ.ร.บ. รับราชการทหาร พ.ศ. 2479

อย่างไรก็ตาม การที่หัวหน้าครอบครัวชาวมาเลเซียส่วนผ่านการเกณฑ์ทหารมาแล้วทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่า มีการยอมรับอำนาจรัฐ ซึ่งการหลีกเลี่ยงนั้นมีโอกาสน้อยมาก ทั้งนี้เพราะ ทางอำเภอจะมอบหมายให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้รวบรวมผู้ชายที่ถึงเกณฑ์การคัดเลือก นำไปจากหมู่บ้านโดยต้องทำหน้าที่ควบคุมคนเหล่านี้ไปทำการคัดเลือก แต่ในระยะต่อมาเมื่อชาวบ้านส่วนใหญ่เริ่มมีความเข้าใจถึงกฎหมายเกี่ยวกับการเป็นทหารของผู้ชายแล้ว เมื่อครอบครัวใดมีบุตรชายอายุถึงกำหนดก็ จะส่งบุตรชายไปที่ว่าการอำเภอ ส่วนผู้ใหญ่บ้านรุ่นหลัง ๆ ทำหน้าที่นำประกาศทางอำเภอมาแจ้ง แก่ลูกบ้านให้ไปคัดเลือกตามวัน เวลา โดยไม่ต้องควบคุมดังเช่นสมัยก่อนหรือพอไป เพราะทุกคนเข้าใจดีว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องทำ ทั้งนี้เพราะการเกณฑ์ทหารมีโทษทางอาญาและหางานทำลำบากขึ้น เนื่องจากงานหลายประเภทระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ต้องผ่านการเกณฑ์ทหารมาแล้ว ดังนั้นจึงไม่มีใครกล้า หลีกเลี่ยงเลย

นายคำมันเล่าว่า เมื่อถึงวันคัดเลือกทหาร พ่อแม่พี่น้องของหนุ่มในหมู่บ้านจะพากันไปให้กำลังใจ เพื่อไม่ให้ติดทหารโดยจับได้ใบดำ แต่ถ้าจับได้ใบแดงต้องเข้าทหาร บางคนไปบนบานที่ศาลปู่ตาประจำหมู่บ้านขอให้พ้นจากการติดทหารก็มี เท่าที่สังเกตดูไม่มีชาวบ้านคนใดต้องการให้ ลูกชายเป็นทหารเกณฑ์ ทั้งนี้เพราะ ต้องขาดแรงงานแข็งแรงในการทำงานถึง 2 ปี และกลัวว่าเมื่อ ท้าศึกสงครามอาจเสียชีวิตหรือพิการได้ ดังนั้นจึงไม่ต้องการให้ลูกหลานหรือญาติพี่น้องได้เป็น บางคนมีเมียมีลูกแล้วก็ไม่อยากทิ้งลูกไป แต่ทุกคนที่เป็นผู้ชายจำเป็นต้องไปคัดเลือกเพราะถ้าหาก หลีกเลี่ยงมีความผิดไปที่ไหนก็ลำบาก ถ้าไม่มีบทลงโทษรับรองหากคนสมัครใจไปคัดเลือกน้อยมาก

ดังนั้นการปรับตัวทางด้าน การรับราชการทหารนี้ จึงมีพื้นฐานจากความรู้สึกที่ถูกต้องบังคับและ จ้าใจยินยอมโดยการแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวิธีการที่ทางการกำหนด อย่างไรก็ตามยังมีหัวหน้า ครอบครัวบางคนแสดงความคิดเห็นว่า การเป็นทหารเป็นสิ่งที่ดีเพราะได้ฝึกฝนให้ร่างกายมีความ เข้มแข็งและมีจิตใจอดทนหนักแน่น คนมีความต้องการให้บุตรหลานเป็นทหารโดยไม่หวังเกรงเรื่อง ใด ๆ เพราะถือว่า มนุษย์เกิดมาทุกคนต้องตายเหมือนกันเพียงแต่ช้า เร็วต่างกันเท่านั้น ดังนั้นการ เป็นทหารทำงานป้องกันชาติเพื่อนส่วนรวมจึงนับว่าเป็นเกียรติอย่างยิ่ง

(9) การเลือกตั้ง เป็นวิธีการเลือกตั้งผู้แทนของประชาชน ที่รัฐกำหนดให้ชาวบ้าน ปฏิบัติตามวิถีทางของการปกครองระบอบประชาธิปไตยเพื่อ เข้าไปใช้อำนาจนิติบัญญัติของรัฐในการ ออกกฎหมายหรือข้อบัญญัติจังหวัด รวมทั้งใช้อำนาจบริหารหรือด้านการปกครองควบคุมการทำงาน

ของเจ้าที่ของรัฐ สำหรับการเลือกตั้งที่หัวหน้าครอบครัวชาวนาได้มีการแสดงออกในการลงคะแนนเสียง แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ 1. ระดับประเทศ 2. ระดับภูมิภาค และ 3. ระดับท้องถิ่น ซึ่งในการเลือกตั้งระดับประเทศมีเกิดขึ้นในระหว่างที่ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนามพอดีคือ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับการเลือกตั้งอื่น ๆ เป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์เท่านั้น และจะนำเสนอตามลำดับดังนี้

9.1 การเลือกตั้งในระดับประเทศ คือการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหัวหน้าครอบครัวชาวนาหลายคนต่างเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร (ส.ส.) ในสมัยแรก ๆ ว่าผู้สมัคร ส.ส. น้อยมาก ทั้งยังเป็นคนที่อื่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในเมือง เช่น นายทองอินทร์ ภูริทัตย์, นายพอง สิทธิธรรม, นายยิง สิทธิธรรม, นายเสียง ไชยกาล, บุนบัวรัตน์ (ขี้มาหาเสียง) คนเหล่านี้ชาวบ้านไม่รู้จักเป็นการส่วนตัวเลย วิธีการหาเสียงของผู้สมัครโดยใช้มา เป็นพาหนะที่เข้าไปในหมู่บ้าน ยกมือกราบไหว้ชาวบ้านบอกชื่อบอกเบอร์ของคนบางคนที่สิ่งของเล็กน้อยฝากชาวบ้านซึ่งเป็นธรรมเนียมของชาวอีสานที่ถือว่า เมื่อไปมาหาสู่กันควรมีของฝากเป็นสินน้ำใจ ผู้สมัครส่วนใหญ่จึงต้องหาของฝากก่อนมีการลงคะแนน เช่น หมากพลู ยาแก้ปวด หัวหน้าครอบครัวทุกคนที่อยู่ในหมู่บ้านระหว่างมีการเลือกตั้งต่างยืนยันว่า คนที่มีสิทธิลงคะแนนเสียงทุกคนต้องไปลงคะแนนเสียง แต่ละคนต่างบอกลูกบอกหลานของตน โดยให้เหตุผลสองประการคือ 1. ทางการกำหนดให้ทำ 2. เพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ทำกันก็ต้องทำตาม ถ้าไม่ทำถือว่าเป็นเรื่องน่าอายในหมู่บ้าน คล้ายกับการนำอาหารไปวัด เช่น เมื่อถึงเวรของคุ่มใครรับผิดชอบ ทุกครัวเรือนในคุ่มนั้นต้องทำอาหารไปวัด แต่ถ้าหากมีความจำเป็นไม่สามารถทำได้ด้วยเหตุใด ๆ ก็ต้องบอกเพื่อนบ้านให้ทราบ ทั้งผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านคนอื่น ๆ ก็จะคอยชักชวนให้ไปลงคะแนนอยู่เสมอ ชาวบ้านแต่ละคนเมื่อมีโอกาสพูดคุยกันในเรื่องนี้มักถามกันว่า เจ้าจะเลือกผู้ใด, เจ้ามักผู้ใด, เจ้ามักเลามองผู้ใด ต่างก็จะถามความคิดเห็นของกันและกัน บางกลุ่มก็มีการนัดแนะลงคะแนนให้ผู้สมัครคนเดียวกัน จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ลักษณะของการเลือกตั้งหมู่บ้านยังคงเหมือนเดิมคือผู้ลงคะแนนซึ่งเป็นชาวบ้านไม่รู้จักผู้สมัครเป็นการส่วนตัว ประวัติ รู้เฉพาะบางคนแต่ไม่มีรายละเอียดส่วนใหญ่รู้จักผิวเผิน ตามที่ทางการเอารูปมาติด มีชื่อ นามสกุล เบอร์ และพรรคเท่านั้น หัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่าคนที่สมัครผู้แทนทุกคน ชาวบ้านไม่มีเกณฑ์ใด ๆ เลยในการเลือก เพราะรู้เกี่ยวกับแต่ละคนเพียงกระดาษแผ่นเดียวที่ติดบนกระดานตั้งไว้ที่ศาลาวัดเท่านั้น

บางคนกล่าวว่า ใครสักคนเลือกคนนั้นมีบางคนถามต่อว่า คนดีนั้นเป็นอย่างไร เราไม่รู้จ้กว่าเขาดีไม่ดี พวกเขาเข้ามาในหมู่บ้านเฉพาะตอนหาเสียงครึ่งสองครึ่งเท่านั้น เราไม่สามารถรู้ได้เลยว่าผู้สมัครคนใดมีความดีความชั่วอย่างไร เคยทำอะไรบ้าง ซึ่งทางราชการควรมีรายละเอียดประวัติของแต่ละคนด้วย เพื่อเป็นส่วนประกอบในการพิจารณา แต่การเลือกตั้งทุกครั้งที่ผ่านมา ใครแจกสิ่งของแจกเงินก็ถือว่าเขาดีแล้ว ดีกว่าคนไม่แจก และเท่าที่ผ่านมาคนไม่แจกไม่เคยได้รับเลือกแต่ละที่แจกได้รับเลือกเสมอ

สำหรับการเลือกตั้งในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 ซึ่งก่อนถึงวันเลือกตั้งผู้ศึกษาพบว่าทางการมีนโยบายรณรงค์ ห้ามการซื้อสิทธิขายเสียง มีการโฆษณาทั้งทางวิทยุโทรทัศน์และจะให้มี 4 ทหารเสือประจำตำบลโดยในหมู่บ้าน ในช่วงเวลาของการหาเสียงนี้มีรถยนต์ของผู้สมัครพรรคการเมืองต่าง ๆ นำใบปลิวมาติดตามเสาไฟฟ้า ช่างบ้าน ริมรั้ว และบางพรรคเปิดเทปบันทึกเสียงของผู้สมัครพูดหาเสียงกับชาวบ้านไปด้วย ผู้ศึกษาสังเกตพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้สนใจฟังหรือดูใบปลิวเหล่านั้นมากนัก แต่กลับสนทนากันเรื่องที่ว่าห้ามขายเสียง ซึ่งมีการโฆษณาทั้งทางวิทยุโทรทัศน์ และเขียนป้ายว่า ขายเสียง ขายสิทธิ เหมือนขายชีวิต ขายชาติ, หมู่บ้านปลอดการซื้อเสียง หัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่ต่างสนใจว่า เมื่อใกล้วันลงคะแนนเลือกตั้งจะมีหัวหน้าครอบครัวเงินมาแจกหรือไม่ผู้ศึกษาถามความคิดเห็นว่าจะมีการซื้อเสียงหรือไม่ หัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่แสดงความแน่ใจว่าต้องมีแน่นอนเหมือนกับการเลือกตั้งที่ผ่านมา และมั่นใจว่าไม่มีใครในหมู่บ้านปฏิเสธเงิน มีภรรยาของหัวหน้าครอบครัวชวาคคนหนึ่งระบายความรู้สึกว่า ทำไม่หลวงจึงบอกไม่ให้ชาวบ้านขายเสียง ชาวบ้านจะขายเสียงที่ไหนได้ คนที่ขายเสียงคือ ผู้แทนนั่นเองเขายกมือในสภาแต่ละครั้งเขาได้เงินอย่างนี้จะเรียกว่าใครเป็นคนขายเสียง แล้วเรื่องแจกเงินนี้ก็เช่นกันแทนที่จะห้ามคนแจก แต่กลับห้ามไม่ให้คนรับ มันเป็นไปไม่ได้ ทำงานทุกวันนี้ก็เพื่อเงิน ขนข้าวไปขายโรงสีก็เพื่อเงิน แล้วห้ามไม่ให้รับเงินคงเป็นไปไม่ได้ยาก ถ้าห้ามก็ต้องห้ามคนแจกเงินแล้วจะบอกว่าชาวบ้านที่ขายเสียงขายชาติมันไม่ถูก ตรงที่ชาวบ้านจะมีปัญหาอะไรไปขายชาติเพราะไม่มีอำนาจหน้าที่ ตนก็สงสัยว่าชาวบ้านขายชาติตรงไหน อำนาจหน้าที่อะไรก็ไม่มี และบอกให้เลือกคนดี เข้าสภา ตนก็ไม่รู้ว่า ผู้สมัครยี่สิบกว่าคนใครเป็นคนดี ถือโอกาสเอารัดเอาเปรียบที่ชาวบ้านเลือกไปนั้นก็อาศัยว่า มีความคุ้นเคย ทำประโยชน์ให้แก่หมู่บ้านก็เลือกคน ๆ นั้น แต่ไม่รู้หรอกว่า

เขาดีแล้วเพียงใด แต่เท่าที่สังเกตดูพอจะมีการเลือกตั้งก็มีการแจกของกันแต่เนิ่น ๆ แล้ว เช่น ผู้สมัครบางคนเอาลูกปลามาให้ หมวก เสื้อยืด ทาสาลากกลางบ้านต่อเติม ถมดินลูกรังในหมู่บ้าน

ผลจากการสังเกตและวิเคราะห์การทำงานของ 4 ทหารเสือ นั้น ผู้ศึกษาพบว่า เป็นเรื่องที่คนกลุ่มนี้ไม่สามารถทำงานได้ทั้งนี้เพราะ เป็นเรื่องที่มีความขัดแย้งกับความต้องการพื้นฐานของชาวบ้าน และอายุของ 4 ทหารเสือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นรุ่นลูกรุ่นหลานของหัวหน้าครอบครัว ชวานา ดังนั้นจึงเป็นการยากที่นโยบายของรัฐในขณะนั้นมอบหมายให้เด็กไปสอนผู้ใหญ่และห้ามไม่ให้รับเงิน ซึ่งชีวิตของชาวบ้านในแต่ละวันนั้นแทบไม่มีรายได้อะไรเลยนอกจากการขายข้าว ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่ 4 ทหารเสือต่างเข้าใจสภาพชีวิตของชาวบ้านได้อย่างดี จึงเพียงแต่รับนโยบายเท่านั้น แต่ไม่สามารถทำให้เกิดผลตามเป้าหมายได้เพราะ ก่อนวันลงคะแนนเลือกตั้งหนึ่งวันปรากฏว่ามีผู้สมัครบางคนส่งหิ้วคะแนนมาแจกเงินแก่ชาวบ้านในตอนกลางคืน โดยขอให้เลือกผู้ใดตนสนับสนุน เป็น ส.ส. เป็นการแลกเปลี่ยน มีหัวหน้าครอบครัวแสดงความคิดเห็นว่าเมื่อมีคนนำเงินมาให้ในลักษณะเช่นนี้ การปฏิเสธย่อมไม่เกิดผลดีต่อครอบครัวแม้ว่าส่วนลึกของหัวใจรู้ว่า ไม่ถูกต้องด้วยประการทั้งปวง และเมื่อรับของเขามาแล้วไม่เลือก เขาก็ถือว่าโกงเขา ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ถือเอาความซื่อสัตย์และความสงบสุขเป็นที่ตั้ง ถ้าหากว่าเห็นแก่เงินอย่างเดียวนั้นไม่ใช่ออย่างแน่นอน แต่ชาวบ้านไม่มีอะไรให้เลือกได้ เลือกใครจึงจะถือว่าดีที่สุดที่สุคนั้นยากมาก เพราะใครก็เหมือนกัน พอได้เป็นผู้แทนแล้วไม่เคยเห็นหน้าเลย ความเจริญก็เหมือนเดิม เลือกมาหลายสมัยแล้ว แล้วเงินที่ได้มานั้นไม่สำคัญมากมายเพราะเป็นจำนวนน้อยมาก ถ้าหากเทียบกับหนี้สินที่ค้างธนาคารหรือสหกรณ์ จะเห็นการมองว่าชาวบ้านเห็นแก่เงินเล็กน้อยนั้นไม่ใช่ออย่างแน่นอน จะเลือกผู้แทนก็ต้องเลือกคนที่รู้จักกัน คนที่ไม่รู้จักจะลงคะแนนให้ได้อย่างไร จึงให้ดูว่ารูปหล่อรีไม่ มันไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ ให้เลือกเลย

จากการสำรวจรายชื่อผู้ลงคะแนนหัวหน้าครอบครัวชวานาทุกคนได้ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ยกเว้นเพียงคนเดียวคือ นางทอง ซึ่งมีอายุมากไม่สามารถไปมาสะดวก ทั้งยังบอกว่า ไม่รู้จะทำอย่างไรถ้าไปพวกลูกหลานเขาอยู่ยากลำบากจึงไม่ไป สำหรับการเลือกตั้งในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 ทางอำเภอจัดให้บ้านศรีชะกระปือ กับ บ้านหนองหอ เป็นหน่วยเลือกตั้งที่ 1 ลงคะแนนร่วมกัน ซึ่งในเขตนี้มีผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งหมด 30 คน ประกอบด้วย 10 พรรคการเมือง ส่งแข่งขันพรรคละ 3 คน ดังมีรายชื่อและผลการลงคะแนนซึ่งแสดงไว้ในตาราง

เฉพาะชาวบ้านศรีษะกระป้อมมีผู้ลงทะเบียน 238 คน คนที่อยู่ในหมู่บ้านในวันที่มีการเลือกตั้งนั้น ชาวบ้านทุกคนต่างยืนยันว่าทุกคนต้องไปลงคะแนนแน่นอน แต่ที่มีลงคะแนนเสียงไม่ครบทั้งหมดนั้น เพราะ มีลูกหลานส่วนหนึ่งหรือผู้ใหญ่บางส่วนไปทำงานที่อื่น ๆ แล้วไม่สามารถกลับมาลงคะแนนได้

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า หัวหน้าครอบครัวชาวนาเกือบทั้งหมดให้ความสนใจเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองและมีพฤติกรรมที่แสดงออกสอดคล้องกับการปกครองแบบประชาธิปไตย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5 แสดงผลของการนับคะแนนการเลือกตั้ง ส.ส. เขตที่ 1

หน่วยเลือกตั้งที่ 1 หมู่ที่ 9,10 ตำบลคูเมือง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผู้สมัคร	เบอร์	สังกัดพรรค	ได้คะแนน
นายพลสวัสดิ์ ไทตระไวศยะ	1	ชาติไทย	225
นายมนไพร วาจรัด	2	"	9
นายสุเมธ สุธีร์	3	"	8
นายธำรงค์ ไทยมงคล	4	กิจสังคม	163
นายประมวล อุ่นใจ	5	"	4
นายบุญสถาน วิษาชาติ	6	"	3
นายสุรศักดิ์ เทียมประเสริฐ	7	ความหวังใหม่	125
นายวิทยา ชันอาสา	8	"	39
นายณรงค์ จรรย์วิทยานนท์	9	"	5
นายเชวงศักดิ์ เศรษฐมาตย์	10	ประชาธิปไตย	9
นายนิคม สายสุวรรณ	11	"	13
นายเทวินทร์ ทองเถาว์	12	"	6
นายไชยศิริ เรืองกาญจนเศรษฐ์	13	สามัคคีธรรม	219
นางสกุลรัตน์ กมูทมาศ	14	"	9
นายสุรศักดิ์ เชื้อไทย	15	"	1
นายพุธา หริคำภา	16	มวลชน	1
นายศรีอุบล เกษรพุด	17	"	2
นายอภิศักดิ์ ชันสิงห์	18	"	1
นายบัณฑิต จุมพระบุตร	19	หลังธรรม	66
นายอาคม ริมทอง	20	"	63
นายสิทธิไกรกร บุญจง	21	"	41
นายจรัส ภูมิภาค	22	เอกภาพ	1
นายปรีชา สุขพันธ์	23	"	0
นายชาติตรี ทัพบุตรดี	24	"	2
นายสถิตย์ สุยังกุล	25	สหประชาธิปไตย	1
นายเจียมศักดิ์ ยวมิตร	26	"	1
นายทองศักดิ์ สุวรรณภู	27	"	0
นายสิณณาศักดิ์ สมหมาย	28	ประชากรไทย	1
นายเทพพงศ์ ยิวพันธ์	29	"	1
นายนิรันดร์ ศุภธีรารักษ์	30	"	2

ที่มา : รายงานแสดงผลของการนับคะแนน (ส.ส.4)

จำนวนผู้มีสิทธิ 606 คน ขอบัตรลงคะแนน 420 คน ลงคะแนน 417 คน ไม่ลง
 คะแนน 3 คน ในจำนวนผู้ลงคะแนนทั้งหมด 420 คน ได้ทำบัตรเสีย 8 บัตร

ผลการนับคะแนนนี้ผู้ศึกษาได้ทำการตรวจสอบเทียบเคียงตั้งแต่การตรวจนับตั้งแต่การ
 ตรวจนับในระดับหมู่บ้าน, รายงานผลในระดับอำเภอ และรายงานผลในระดับจังหวัดปรากฏว่ามี
 ผลคะแนนตรงกัน ซึ่งในหน่วยการเลือกตั้งที่ 1 มี นายพลสวัสดิ์ ไทตระไวศยะ ได้คะแนนอันดับ
 หนึ่ง นายไชยศิริ เรืองกาญจนเศรษฐ์ ได้คะแนนอันดับสอง และนายธำรงค์ ไทยมงคล ได้คะแนน
 อันดับสาม แต่ผลการเลือกตั้งรวมทั้งเขตที่ 1 (ทุกหน่วย) ปรากฏว่าผู้ที่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทน
 ราษฎรของเขตนี้คือ อันดับที่ 1 นายวิทยา ชันอาสา, อันดับที่ 2 นายธำรงค์ ไทยมงคล, และอันดับ
 ที่ 3 นายไชยศิริ เรืองกาญจนเศรษฐ์

หลักจากที่การเลือกตั้งผ่านพ้นไป ได้มีการจัดตั้งรัฐบาลโดยมีพลเอกสุจินดา คราประยูร
 เป็นนายกรัฐมนตรีซึ่งไม่ได้มาจากการสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส. สังกัดพรรคใด ๆ แต่พรรคการเมือง
 หลายพรรคให้การสนับสนุน อันก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่นักการเมืองอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมี พลตรี
 จาลอง ศรีเมือง เป็นผู้นำกลุ่มเรียกร้องให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญโดยใช้วิธีปลุกระดมชุมนุมประท้วง
 ต่อรองกับรัฐบาล จนกระทั่งเกิดความวุ่นวายขึ้นในวันที่ 17 และ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 มี
 การก่อการจลาจลทำลายทรัพย์สินของทางราชการเช่น ไฟสัญญาณตามสี่แยก เสาสถานีตำรวจ
 เสากรมประชาสัมพันธ์ ฯลฯ ซึ่งทางรัฐยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นการกระทำของกลุ่มใด แต่
 รัฐบาลในขณะนั้นได้ตัดสินใจใช้กำลังทางทหารเข้าสลายกลุ่มผู้ชุมนุมประท้วงซึ่งมีการต่อสู้กันทั้งสอง
 ฝ่าย ในที่สุดรัฐสามารถควบคุมตัวพลตรีจาลอง ศรีเมือง ไว้ได้โดยในเหตุการณ์ครั้งนี้มีประชาชน
 จำนวนหนึ่งต้องเสียชีวิต และการขัดแย้งในครั้งนี้ยุติลงเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล-
 อุดยเดช รัชกาลปัจจุบัน ทรงเรียกผู้นำฝ่ายรัฐบาลคือ พลเอกสุจินดา คราประยูร และผู้นำฝ่าย
 ต่อต้านรัฐบาลคือ พลตรีจาลอง ศรีเมือง เข้าเฝ้าเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ในที่สุดพลเอกสุจินดา
 ประกาศลาออกจากรัฐมนตรี หลังจากนั้นพรรคการเมืองต่าง ๆ มีการเลือกสรร นายกรัฐ
 มন্ত্রীที่มาจาก ส.ส. แต่มีปัญหาข้อขัดแย้งกันหลายประการ ดังนั้นประธานสภาผู้แทนราษฎรคือ
 นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ จึงเสนอชื่อนายอานันท์ ปันยารชุน ได้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งเพื่อจัด
 ตั้งเป็นรัฐบาลรักษาการ และต่อมาได้มีการเสนอพระราชาคณะผู้ใหญ่สภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2535

ลงวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2535 กำหนดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั่วประเทศ
ในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2535

ระหว่างที่รัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน รักษาการตั้งแต่พลเอกสุจินดาออกจนกระทั่ง
มีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2535 นั้น รัฐบาลนี้ได้มีการดำเนินการ
เปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมกฎหมายหลายฉบับ แต่ในส่วนการรณรงค์เลือกตั้งนี้ รัฐบาลชั่วคราวเน้น
นโยบายต่อต้านการซื้อสิทธิขายเสียงมากกว่าการเลือกตั้งในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 มีการ
โฆษณาชวนเชื่อทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์โดยตลอด นอกจากนั้นรัฐยังให้การสนับสนุนให้เอกชนจัดตั้ง
องค์กรกลางซึ่งทำหน้าที่ตรวจสอบและควบคุมการเลือกตั้งให้มีความบริสุทธิ์ ไม่ให้มีการซื้อสิทธิขาย
เสียง ทั้งยังมีการออกกฎระเบียบที่ไม่ให้มีการซื้อสิทธิขายเสียงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดงาน
เลี้ยงนำเที่ยว เป็นต้น

ผลจากแนวนโยบายของรัฐบาลชั่วคราวนี้ ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่เกิดความรู้อึด
สึกตื่นกลัวอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เพราะมีการชี้ชัดว่าทั้งผู้ให้เงินและผู้รับเงิน เพื่อการลงคะแนน
เสียงเลือกตั้งนั้นคือ การกระทำที่เป็นความผิดและมีโทษ ชาวบ้านจึงมีการวิพากษ์วิจารณ์
เรื่องนี้ สรุปแบบคิดเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่หนึ่ง เชื่อว่าจะไม่มีการซื้อเสียง กลุ่มที่สอง เชื่อว่า ต้องมี
การซื้อเสียงแต่อาจจะไม่ทั้งคนที่รับเงินและไม่กล้ารับเงิน และกลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มที่ไม่สนใจว่าจะมี
อะไรเกิดขึ้นไม่แสดงความคิดเห็นใด ๆ ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด ต่อมาภายหลังผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์
หัวหน้าครอบครัวชาวนาหลายคน ปรากฏว่า ไม่ได้รับคำตอบที่ชัดเจนเกี่ยวกับการซื้อสิทธิขายเสียง
จากหัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่ แต่มีผู้สูงอายุบางส่วนที่สนิทกับผู้ศึกษาเป็นการส่วนตัวยอมรับว่า มี
ผู้สมัครบางคนนำเงินมาแจกได้เบอร์ละ 20-30 บาท แต่ก็ตอบอย่างไม่ยืนยันแน่ชัดเท่าใดนักคือ
แสดงออกถึงการไม่ต้องการพูดถึงเรื่องนี้ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงไม่สอบถามอีก

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านอีกสองคน เกี่ยวกับการลงคะแนนเสียง
เลือกตั้ง ส.ส. ในครั้งนี้ ปรากฏว่า คนที่มีสิทธิลงคะแนนเสียงที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน มีเพียงสองคน
เท่านั้นที่ไม่มาลงคะแนนเสียงคือ นางทอง ซึ่งอายุมากเดินเหินลำบาก อีกคนคือ นางดวง ซึ่งป่วย
นอกจากนี้มาลงคะแนนกันทุกคน ใครที่ซักขามีการส่งคนไปตามมาให้มาลงคะแนนเสียงให้ได้ แต่ผล
เฉลี่ยการใช้สิทธิในหมู่บ้านมีเพียงร้อยละ 68 เท่านั้น ทั้งนี้เพราะจำนวนคนที่สิทธิในบัญชีนั้น เกือบ
ครึ่งหนึ่งไปทำงานอยู่กรุงเทพฯ หรือจังหวัดอื่น ๆ สำหรับคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนอกเหนือจากสอง

คนที่กล่าวถึงนั้นแล้ว ทุกคนลงคะแนนเสียง และการลงคะแนนเสียงในครั้งนี้ หมู่ที่ 9 บ้านหนองหอ
ไม่ได้รวมกับบ้านศรีชะกระปือ ดังเช่นการเลือกตั้งในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หัวหน้าครอบครัวชาวนาเกือบทั้งหมดมีการปรับตัวที่สอดคล้องกับ
ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งลักษณะของการปรับตัวแสดงออกโดยการไปลงคะแนนเสียง
เลือกตั้งเกือบทุกคน เว้นแต่ผู้ที่มีความจำเป็นจึงไม่สามารถไปลงคะแนนได้และผู้ซึ่งประกอบอาชีพใน
ท้องถิ่นอื่นที่ห่างไกลจากหมู่บ้าน ฉะนั้นจึงถือได้ว่า หัวหน้าครอบครัวชาวนาและชาวบ้านศรีชะกระปือ
มีการตื่นตัวทางการเมืองในระดับสูงมาก แต่สำหรับการปรับตัวในเรื่องการซื้อสิทธิขายเสียงนั้น
ผู้ศึกษาไม่สามารถสรุปได้แน่นอนว่ามีการปรับตัวที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลหรือไม่ เนื่อง
จากผู้ที่ไม่ได้คำตอบก็เป็นส่วนน้อย รวมทั้งไม่มีหลักฐานอ้างอิงที่แน่นอนได้เพราะ ถ้าหากมีการซื้อสิทธิ
ขายเสียงก็จะมีผลกระทบที่เป็นความลับระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย แต่จะผู้ให้ข้อมูลก็สามารถกล่าวได้ว่า
อาจจะมียุทธศาสตร์ครอบครัวบางส่วนที่รับเงินจากผู้สมัคร ส.ส.

สำหรับผลของการนับคะแนน ตามรายชื่อผู้สมัคร ปรากฏอยู่ในตารางและการลงคะแนน
ในครั้งนี้เฉพาะ บ้านศรีชะกระปือ (หมู่ที่ 10)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6 แสดงผลของการนับคะแนนการเลือกตั้ง ส.ส. เขตที่ 1
หน่วยเลือกตั้งที่ 1 หมู่ที่ 10 ตำบลคูเมือง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อผู้สมัคร	เบอร์	สังกัดพรรค	ได้คะแนน
นายวิรัชชัย โขคนะ	1	เอกภาพ	3
นายสุรจิตร์ เครือจันทร์	2	"	1
นายสุรินทร์ อุณะบุตร	3	"	1
นายสุรศักดิ์ เทียมประเสริฐ	4	ความหวังใหม่	59
นายวิทยา ชันอาสา	5	"	62
นายครุณี คิมหะมานนท์	6	"	8
นายพลสวัสดิ์ ไทตระเวตยะ	7	พลังธรรม	63
นายไพบุลย์ จงสุวัฒน์	8	"	33
นายบัณฑิต จุมพระบุตร	9	"	28
นายธำรงค์ ไทยมงคล	10	กิจสังคม	60
นายสมร รามสา	11	"	4
นายเสมอทรัพย์ เฟ็งนารินทร์	12	"	1
นายนิราศ จันทระจิตร	13	ประชาธิปไตย	10
นางสาวอัจฉรา สุขเสริม	14	"	10
นายตรงจิตต์ พรหมดวงเนตร	15	"	10
นายสังคม ศรีจันทร์เต็ม	16	เสรีธรรม	16
นายทรงพล สุวรรณภู	17	"	30
นายดิเรก สิงห์ธรรม	18	"	18
นายวัฒนา ณรงค์แสง	19	มวลชน	0
นายสมชัย คึกคักพงษ์	20	"	2
นายคำเขียน ไตรจิตต์	21	"	0
นางสาวสุภาวดี บุญนาวา	22	หลังประชาชน	0
นายบุญเกียรติ กะการดี	23	"	0
นายวิระ กองกาญจน์	24	"	0

ที่มา : ผลการนับคะแนน (ส.ส.5)

มีบัตรเลือกตั้งที่หาเครื่องหมายในช่องว่างลงคะแนนจำนวน 3 บัตร

ผลการลงคะแนนผู้ที่ได้คะแนนเป็นอันดับหนึ่งในหมู่บ้านคือ นายพลสวัสดิ์ ไทตระไวศยะ
อันดับสอง นายวิทยา ขันอาสา, อันดับสาม นายธำรงค์ ไทยมงคล และอันดับที่สี่ นายสุรศักดิ์
เทียมประเสริฐ ซึ่งผู้สมัครทั้งสี่คนนี้เคยเป็นผู้สมัครแข่งขันเพื่อเป็น ส.ส. ในวันที่ 22 มีนาคม
พ.ศ. 2535 แล้วครั้งหนึ่ง สำหรับการแข่งขันในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2535 นี้ ผู้สมัครคนอื่น
ทั้งหมดเป็นคนใหม่ทั้งสิ้น (ดูรายชื่อเปรียบเทียบจาก ตารางที่ 5 และตารางที่ 6)

ส่วนผลการนับคะแนนรวมทั้งเขตการเลือกตั้งที่ 1 (อำเภอเมือง, อำเภอวารินชำราบ,
กิ่งอำเภอสาโรง) ผู้ซึ่งได้เป็นผู้แทนราษฎรเรียงตามลำดับดังนี้

อันดับที่หนึ่ง นายวิทยา ขันอาสา

อันดับที่สอง นายพลสวัสดิ์ ไทตระไวศยะ

อันดับที่สาม นายสุรศักดิ์ เทียมประเสริฐ

คนที่ได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎรทั้งสองครั้งคือ นายวิทยา ขันอาสา ส่วนนายพลสวัสดิ์
และนายสุรศักดิ์ ทั้งสองคนเคยเป็น ส.ส. หลายสมัย แต่เมื่อวันที่ 22 มีนาคม ไม่ได้รับเลือก
ส่วนคนที่ได้รับเลือกคือ นายไชยศิริ เรืองกาญจนเศรษฐ์ และนายธำรงค์ ไทยมงคล แต่การเลือก
ตั้งในวันที่ 13 กันยายน นายไชยศิริ ไม่สมัครแข่งขัน ส่วนนายธำรงค์ พ่ายแพ้การเลือกตั้ง แต่
นายธำรงค์ ได้รับตำแหน่งทางการเมืองคือรองโฆษกรัฐบาลของนายชวน หลีกภัย ซึ่งภายหลังจาก
การเลือกตั้งประเทศ พรรคประชาธิปัตย์มี ส.ส. ที่ได้รับเลือกตั้งมากที่สุด จึงได้เป็นแกนนำใน
การจัดตั้งรัฐบาล โดยนายชวน หลีกภัยได้เป็นนายกรัฐมนตรี

9.3 การเลือกตั้งในระดับภูมิภาค คือการเลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัดซึ่งเข้าไปทำหน้าที่
ที่ในการออกข้อบัญญัติ ควบคุมการบริหารและการปกครองในขอบเขตอำนาจหน้าที่ของ องค์การ
บริหารส่วนจังหวัด หัวหน้าครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่าการเลือกตั้งสมาชิกสภา
จังหวัด (ส.จ.) มีรูปแบบและวิธีการหาเสียงเหมือนกันกับการเลือกตั้งส.ส. คือ การติดโปสเตอร์
รูปภาพของผู้สมัคร หรือบางคนเปิดเทปบันทึกเสียงปราศรัยการลงคะแนนก็เหมือนกัน แต่ชาวบ้าน
ส่วนใหญ่นอกว่า รู้สึกว่าการเลือกตั้งส.จ. มีความสำคัญน้อยกว่า ส.ส. ทั้งนี้เพราะ วิद्यุโทรทัศน์
และทางการมีการโฆษณาเชิญชวนน้อยกว่าทั้งระดับของผู้สมัครรับเลือกตั้งแตกต่างกันมาก คนที่
สมัครส.จ. ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันทั่ว เช่น เสียตังฮั่ว (ไชยศิริ เรืองกาญจนเศรษฐ์) เสียสุรศักดิ์
(สุรศักดิ์ เทียมประเสริฐ) วิทยา ขันอาสา (เป็นทนายความมีชื่อเสียงในท้องถิ่น) ธำรงค์ ไทยมงคล

(อดีตนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลวารินชำราบ) และพลสวัสดิ์ ไทตระไวศยะ (บุตรชายกำนันไพฑูรย์ผู้ซึ่งเคยทำคุณประโยชน์แก่ท้องถิ่นจนมีชื่อเสียงและเป็น ส.ส. ทุกสมัยนับตั้งแต่ลงสมัครรับเลือกตั้ง และเสียชีวิตในระหว่างที่เป็น ส.ส.)

ถึงแม้ว่าหัวหน้าครอบครัวจะเห็นความสำคัญของการเลือกตั้ง ส.จ. น้อยกว่าการเลือกตั้ง ส.ส. ก็ตาม แต่ปรากฏว่า เมื่อมีการเลือกตั้งทุกครั้งที่ผ่านมา ทุกคนล้วนให้ความสนใจไปลงคะแนนเสียง ยกเว้นเฉพาะผู้ที่มีฐานะจำเป็นไม่สามารถอยู่ในหมู่บ้านได้หรือเจ็บป่วยสังขารร่างกายไม่ดี จึงไปลงคะแนนเสียงไม่ได้ ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของชาวบ้านว่า โดยปกติแล้วทุกคนที่มีสิทธิลงคะแนนเสียงแน่นอนเพราะไม่มีหน้าที่การงานอะไรมากมาย ซึ่งผู้ใหญ่บ้านก็ต้องตรวจดูว่าใครที่อยู่ในหมู่บ้านยังไม่ได้ลงคะแนน ก็จะบอกคนที่มาอยู่บ้านใกล้กันช่วยเตือนให้มาลงคะแนน หรือบางทีก็ให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเดินบอกตามบ้าน บางคนไปตามกันถึงทุ่งนาที่ยังมี ทั้งการเลือกตั้ง ส.ส. และ ส.จ. ก็ทำเหมือนกัน และไม่ได้ต่างกันหรอก ส่วนเรื่องของการซื้อสิทธิขายเสียงนั้นไม่รู้จะว่าอย่างไร มันมีมานานหลายสมัยแล้ว เลือกตั้งอะไรก็ใช้เงินทั้งนั้น ห้ามลูกบ้านไม่ให้รับเงินก็ได้แต่เขาจะเชื่อฟังรีเบลาไม่รู้ เพราะตอนเขาจ่ายเขารับกันเราไม่รู้ เขารับกันจริง ๆ รีเบลาเป็นเรื่องที่พูดลำบาก เราไม่สามารถรู้เห็นได้เลยเพราะคนไหนจ่ายเงินมาจ่ายเขาก็เลือกเวลาที่เหมาะพูดถึงมนุษย์ทั่ว ๆ ไปโดยธรรมชาติไม่มีใครที่รับเงินเมื่อเขาเอามาให้ถึงบ้าน เพราะทานาตากแดดตากฝนทุกวันนี่ก็เพื่อเงินแหละ ไม่มีมนุษย์คนไหนดีไปหมดทุกอย่าง ถ้าหากทุกคนดีหมดก็คงเป็นพระพุทธรู้เจ้ากันหมดแล้ว

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หัวหน้าครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่มีลักษณะการปรับตัวในการเลือกตั้ง ส.จ. เหมือนกันกับการเลือกตั้ง ส.ส. โดยทั้งหมดที่อยู่ในหมู่บ้านแสดงออกโดยการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งซึ่งถือว่าเป็นการปรับตัวที่สอดคล้องกับรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ถึงแม้ว่ามีแรงจูงใจบางอย่างที่เกิดจากผู้สมัครบางคนให้สินน้ำใจเป็นสิ่งของหรือเงินตราก็ตาม แต่คงไม่ใช่เป็นสิ่งสำคัญมากไปกว่า การมีจิตสำนึกที่ต้องการแสดงออกทางการเมืองเพราะมีหัวหน้าครอบครัวชาวนานหลายคนให้เหตุผลว่า สิ่งของหรือเงินทองที่ได้รับจากผู้สมัครบางคนนั้นใช้ว่า ชาวบ้านไม่สามารถซื้อหรือมีได้ ดังนั้นการไปลงคะแนนจึงเป็นความต้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่า

9.4 การเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น หัวหน้าครอบครัวชาวนาทั้งหมดต่างให้ความสำคัญต่อการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นอย่างมากเพราะ เป็นการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านและกำนัน

สำหรับการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ได้อธิบายแล้วในการเรียนรู้ทางสังคมจากชุมชนด้านการปกครอง ซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับอำนาจการปกครองระดับหมู่บ้านอย่างเต็มที่ในการเป็นสักขีพยาน รับรอง และออกคำสั่งแต่งตั้ง ผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นตัวแทนของรัฐด้วย ทั้งยังต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับระเบียบกฎเกณฑ์ของทางราชการ เช่น การแต่งกายด้วยเครื่องแบบที่ทางการกำหนดในการเข้าประชุมประจำเดือนที่ว่าการอำเภอ การรับเงินค่าตอบแทนประจำเดือน การประพฤติตนอยู่ในฐานะผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของนายอำเภอ การให้ความร่วมมือกับทางการหน่วยงานต่าง ๆ หัวหน้าครอบครัวชาวนาเล่าถึง ช่วงเวลาในระหว่างมีการหาเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน มีความแตกต่างจากการเลือกตั้งส.จ. และ ส.ส. อย่างสิ้นเชิง เพราะ ผู้สมัครทั้งหมดล้วนเป็นคนที่อยู่ในหมู่บ้านและเติบโตขึ้นมาโดยใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านตลอดมาตั้งแต่เด็ก จนโต ทุกฝ่ายต่างรู้จักประวัติความเป็นมาของกันและกันเป็นอย่างดีทั้งผู้สมัครและผู้ลงคะแนน ดังนั้นบุคคลที่ได้รับเลือกส่วนใหญ่ต้องทำคุณงามความดีเพื่อประโยชน์ของชุมชนมานาน ซึ่งจากการสัมภาษณ์อดีตผู้ใหญ่บ้านทั้งหมดที่ยังมีชีวิตทุกคนล้วนต้องทำงานเพื่อชุมชนในกิจกรรมด้านต่าง ๆ มากมาย ก่อนที่จะตัดสินใจสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้าน เช่น เคยรับหน้าที่เป็นกรรมการหมู่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือมีความรู้ความสามารถพิเศษเหนือคนอื่น ๆ ทั้งนี้ต้องมั่นใจว่า ตนมีคุณสมบัติเพียงพอ ทั้งด้านอายุและผลงานที่ทำให้ชุมชนตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาได้สร้างความสำเร็จแก่ชาวบ้านหรือบรรดาญาติพี่น้อง ฉะนั้นความสำนึกตัวเองของผู้สมัครในด้านการทำคุณประโยชน์แก่ส่วนรวมจึง เป็นพื้นฐานสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการพิสูจน์ความสามารถของแต่ละคนว่า บุคคลใดที่ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากชาวบ้านมากที่สุดซึ่งถือว่าเป็นเสียงส่วนใหญ่ และผลการลงคะแนนของแต่ละฝ่ายที่ได้รับไม่แตกต่างกันมากนัก

ส่วนการไปลงคะแนนเสียงนั้น หัวหน้าครอบครัวชาวนาทุกคนต่างยืนยันอย่างหนักแน่นว่า ต้องไปลงคะแนนอย่างแน่นอนเพราะ ต้องการได้บุคคลที่ตนชื่นชอบและคิดว่าดีกว่าอีกฝ่ายหนึ่งหรือคนอื่น ๆ เป็นผู้ใหญ่บ้านของตน และชาวบ้านทุกคนถือว่าเป็น เรื่องที่ต้องแสดงออกและมีความจำเป็น ค่าตอบแทนที่แสดงออกคือ ไม่ไปเลือกไม่ได้คือบ้านของเธอเอง

ดังนั้นการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน จึงถือว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความสำคัญมากที่สุดการแสดงออกเพื่อเลือกผู้ปกครองชุมชนเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องการแสดง ซึ่งเป็นธรรมชาติที่เกื้อหนุนในหมู่บ้านตั้งแต่สมัยของบรรพบุรุษแล้ว แต่ได้หยุดชะงักในช่วง 31 ปี ที่รัฐใช้อำนาจในการแต่งตั้งอย่างไรก็ตามชาวบ้านทั้งหมดให้การยอมรับอำนาจรัฐทางด้านนี้ตลอดมา โดยไม่เคยมีชาวบ้านประท้วงหรือต่อต้านทางราชการเลย จนกระทั่งชาวบ้านกลับไปมีอำนาจในการเลือกผู้ใหญ่บ้านด้วยตนเอง แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านศรีสะเกษกระป้อมมีการปรับตัวที่สอดคล้องกับระบบการปกครองที่รัฐกำหนดให้ปฏิบัติตามโดยตลอด แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม

ส่วนการเลือกกำนันตั้งแต่อดีตนั้น กำนันสอน สมาเกตรินทร์ (อดีตกำนันตำบลคูเมือง) กล่าวไว้ว่า "การเลือกกำนันแต่อดีตที่ผ่านมาั้น ทางราชการพิจารณาคัดเลือกผู้ใหญ่บ้านคนใดคนหนึ่งทำหน้าที่เป็นกำนันประจำตำบล ต่อมาระยะหลัง พ.ศ. 2518 จึงมีการเลือกตั้งกำนันโดยวิธีลงคะแนนของชาวบ้านในเขตตำบล ซึ่งมีลักษณะเหมือนกันกับการเลือกผู้ใหญ่บ้าน เพียงแต่ผู้สมัครจะต้องเป็นผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งในตำบล และจากการสอบถามหัวหน้าครอบครัวชาวสวนใหญ่ให้ความสนใจในการลงคะแนนเลือกตั้งกำนันเหมือนกันกับการเลือกผู้ใหญ่บ้าน

หัวหน้าครอบครัวชาวสวนทุกคนต่างยืนยันว่าไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้ง ส.ส., ส.จ. กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน ถ้าหากพวกตนไม่มีธุระไปอยู่ที่อื่นในวันลงคะแนนหรือเจ็บป่วย ต่างก็ชักชวนกันไปลงคะแนนทั้งนั้น ไม่มีใครหรอกที่อยู่หมู่บ้านแล้วไม่ไป ทั้งนี้เพราะหน่วยเลือกตั้งก็อยู่ใกล้หมู่บ้านเดินไปไม่กี่นาที ไม่ต้องเสียเวลามาก ชาวบ้านไม่ได้ถือว่าเป็นเรื่องหนักหนาเวลาไม่ได้เร่งรัดให้ทำงานอื่น ๆ จนกระทั่งสละเวลาไปลงคะแนนเสียไม่ได้ บางคนที่ไม่ไปยังมีการตามกันและชักชวนกัน ในวันลงคะแนนนั้นคำทักทายของชาวบ้านเมื่อพบกัน ส่วนใหญ่เป็นคำถามว่า เจ้าไปเลือกผู้แทนสะบ้อ. เจ้าไปเลือก ส.จ. สะบ้อ และคำตอบหากยังไม่ไปก็คือ การเร่งเร้าให้รีบไปลงคะแนน หรือถามสาเหตุของการยังไม่ไปลงคะแนนเป็นต้น

ดังนั้นการปรับตัวของหัวหน้าครอบครัวชาวสวนในการเลือกตั้งระดับท้องที่นี้ไม่เคยมีปัญหาเลย ทั้งนี้เพราะทุกคนต่างให้ความสนใจที่จะแสดงสิทธิของตนเพื่อให้ได้บุคคลที่ตนมีความพึงพอใจเคารพนับถือ และประทับใจในคุณงามความดีต่อชุมชน ได้เป็นผู้ปกครองหมู่บ้านหรือท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะ ทั้งผู้ใหญ่บ้านและกำนัน เป็นผู้ปกครองที่มีความใกล้ชิด คำนึงกับชาวบ้านมากที่สุด และอาจถือได้ว่าการปรับตัวของหัวหน้าครอบครัวชาวสวนมีความสอดคล้องมาก ทั้งที่มีการแต่งตั้งผู้

ปกครองระดับตำบลและหมู่บ้านจากรัฐ ชาวบ้านก็ให้การยอมรับโดยดี และเมื่อรัฐกำหนดให้มีการเลือกตั้งส่วนใหญ่อีกก็ให้ความร่วมมือปฏิบัติตาม เช่นกัน

อย่างไรก็ตามการหาเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นมีข้อสังเกตที่สำคัญประการหนึ่งคือ ชาวบ้านไม่สนใจสิ่งของตอบแทนมากกว่าการพิจารณาประวัติและคุณสมบัติของผู้สมัคร ทั้งผู้สมัครเองก็ไม่เคยปรากฏว่า แจกสิ่งของหรือเงินตราเพื่อให้ได้เป็นผู้นำเลย เพราะถือว่าเป็นเรื่องน่าอับอายจึงไม่มีผู้ใดกล้าทำ สำหรับการแจกสิ่งของหรือเงินตรานั้นหัวหน้าครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่ต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า มีเฉพาะการเลือก ส.ส. และ ส.จ. เท่านั้นซึ่งพวกเขาเป็นคนภายนอกหมู่บ้านนำวิธีการเช่นนี้เข้ามา แต่สำหรับการเลือกผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันยังไม่มีใครทำ ก็คงไม่ได้รับเลือกอย่างแน่นอนเพราะ ชาวบ้านยึดเอาความดีเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ และข้อสังเกตที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ไม่เคยปรากฏว่ามีผู้หญิงเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานด้านการปกครองหมู่บ้านเลย หรือได้รับแต่งตั้งและเลือกตั้ง เป็นผู้ปกครองหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน, กำนัน, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน) สำหรับรายชื่อผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาเรียงตามลำดับตามที่หัวหน้าครอบครัวชาวนาจำได้มี เฉพาะผู้ชายเท่านั้นคือ

1. กำนันหมื่นนรี 2. นายสีทา 3. เสมียนบุญมี 4. กำนันแสง 5. นายนาค
6. นายบุญมา 7. นายคำมัน ชนะมี (พ.ศ.2486-2517) 8. นายพุก บุตราช (พ.ศ.2517-2528) 9. นายหมูน วงศ์คำ (พ.ศ.2528-2533) 10. จ.ส.อ.ทองคำ ทวีกาล (พ.ศ.2533-2536)

สำหรับลำดับที่ 1-6 ไม่สามารถจตุรระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง

(10) การถ่ายบัตรประจำตัวประชาชน เริ่มมีการถ่ายทำบัตรประจำตัวประชาชนให้ชาวบ้านที่มีอายุระหว่าง 15-60 ปี โดยทางการกำหนดให้ผู้ใหญ่บ้านพาลูกบ้านไปโดยพร้อมเพียงกัน ซึ่งนายคำมัน ชนะมี เล่าว่า ตนเป็นผู้ใหญ่บ้านนำลูกบ้านทุกคนที่อยู่ในเขตที่ทางการกำหนดไปถ่ายบัตรครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.2512 ที่บ้านศรีไค ซึ่งเป็นบ้านของกำนันโดยมีข้าราชการจากอำเภอมาทำทำ ให้ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาทางการก็จะบอกให้คนในหมู่บ้านที่มีอายุครบ 15 ปี ไปทำบัตร ส่วนคนที่บัตรหมดอายุก็บอกให้ไปต่ออายุบัตร ซึ่งกำหนดให้ไปทำ ณ ที่ว่าการอำเภอ ทุกคนเมื่ออายุถึงเกณฑ์หรือบัตรหมดอายุ ส่วนไปทำบัตรกันทั้งนั้น วันแ่แต่คนที่อายุเกิน 60 ปีแล้วไม่ต้อง แต่ผู้ศึกษาได้ถามหัวหน้าครอบครัวชาวนาจำหลายคนแล้วว่าเมื่อบัตรของตนหมดอายุ ก็ไม่ได้ไปทำใหม่เพราะมี

อายุใกล้ 60 ปีแล้ว เช่น 58-59 ปี เป็นต้น โดยให้เหตุผลว่า เสียทั้งเวลา เสียทั้งเงิน และอายุ มากแล้วก็ไม่ค่อยมีความจำเป็นต้องใช้

อย่างไรก็ตาม การที่ทางการกำหนดให้ประชาชนทุกคนต้องมีบัตรประจำตัวประชาชน เมื่อมีอายุถึงตามเกณฑ์กำหนดดังกล่าว ก็ได้รับการยอมรับและปฏิบัติตามจากชาวบ้านศรีษะกระปือ ทุกคนซึ่งแสดงถึง ลักษณะการปรับตัวที่สอดคล้องกับระเบียบกฎเกณฑ์ใหม่ ๆ อย่างว่าง่ายนายคัมน์ (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ถึงกับกล่าวว่า คนในสมัยนั้นว่าง่ายพูดอะไรก็ยอมทำตามแต่คนในสมัยนี้ส่วนใหญ่ พูดยากมักไม่ค่อยทำตาม ขอบตอสูดกเถียงกันไม่มีใครยอมใคร เรื่องต่าง ๆ ที่ทางการออกมาจึงมี ปัญหาเพราะคนไม่ค่อยเชื่อฟัง นิสัยของคนเปลี่ยนไปมาก

การแสดงความสัมพันธ์ต่อเจ้าหน้าที่หรือตัวแทนของรัฐ

เจ้าหน้าที่หรือตัวแทนของรัฐ เป็นองค์ประกอบของอำนาจรัฐด้านการใช้อำนาจบริหาร เป็นบุคคลที่ดำรงตำแหน่งทางการปกครองและมีอำนาจในการดำเนินงาน ที่เป็นกิจการของรัฐให้เป็นไปตามกฎหมาย ซึ่งประเภทของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งทางการปกครองของรัฐ ที่หัวหน้าครอบครัวชาวนามีความสัมพันธ์ด้วยมี 2 รูปแบบ โดยแบ่งตามช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลง การปกครองตามลำดับดังนี้

(1) สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในสมัยนี้เป็นช่วงเวลาของผู้ปกครองในระดับท้องถิ่นที่มีอำนาจการบริหารงานของรัฐมาก เพราะกิจการแทบทุกด้านเป็นภาระหน้าที่ของนายบ้านหรือผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์กับ ชาวบ้านแบบญาติพี่น้อง ดั้งเดิมลักษณะการปรับตัวของหัวหน้าครอบครัวชาวนามต่อผู้ปกครองหมู่บ้านในฐานะตัวแทนของรัฐ จึงเป็นการปรับตัวตามธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมที่สืบต่อกันมา ทั้งนี้เพราะ ระเบียบกฎเกณฑ์ของรัฐที่ใช้ควบคุมและบังคับให้ปฏิบัติตามยังมีน้อยรวมทั้งผู้ใหญ่บ้านมีความเป็น เครือญาติที่มีสายเลือดเดียวกันกับชาวบ้านบางส่วนซึ่งเป็นความผูกพันที่แนบแน่นตลอดไป ทั้งยังมีฐานะเป็นลูกหลานของผู้สูงอายุในหมู่บ้านและตลอดชีวิตของผู้ใหญ่บ้านเติบโตขึ้นมาในหมู่บ้านอีกด้วย ดังนั้นลักษณะการปกครองจึงมีความยืดหยุ่นไม่เคร่งครัดตามระเบียบกฎเกณฑ์ถือว่าปกครองอย่างไร หนึ่ง ลูกบ้านทั้งหลายก็ประพฤติตนในฐานะผู้น้อย เชื่อฟังผู้ใหญ่และไม่ปรากฏว่ามีการฝ่าฝืนระเบียบ กฎเกณฑ์ธรรมเนียมประเพณีมากนัก ผู้คนในสมัยนั้นให้ความเคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่บ้านมากและมี

อุปนิสัยว่านอนสอนง่าย ซึ่งนางทองแสดงความคิดเห็นว่า ในสมัยนั้นมีคนอวดดีน้อยไม่แก่งแย่งแข่งขันกัน ต่างอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาอาศัยกันมาก เด็ก ๆ ไม่เกรงเชื่อฟังผู้ใหญ่

รูปแบบการปกครองใช้ระบอบกษัตริย์ที่เป็นธรรม เนิยมประเพณีมากกว่าระบอบกษัตริย์ของรัฐ และแม้แต่ระบอบกษัตริย์ของรัฐซึ่งออกในสมัยของรัชกาลที่ 5 พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ได้ออกมาสอดคล้องกับธรรม เนิยมประเพณีของชาวบ้านในท้องถิ่นมากที่สุด โยธาให้อำนาจในการเลือกผู้ใหญ่บ้านได้ตามความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่ เป็นเกณฑ์ที่สำคัญกลุ่มผู้อาวุโสมีอำนาจในการตัดสินใจในการดำเนินการเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนมากโดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับน้อยมาก และแนวความคิดของกลุ่มผู้ปกครองชุมชนไม่ต้องการให้ทางราชการเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับมากนัก โดยพยายามทำเรื่องต่าง ๆ อยู่ภายในขอบเขตของชุมชน เช่น กรณีพิพาท เป็นต้น แต่ถ้าหากเกิดความสามารถชุมชนจึงขอความช่วยเหลือจากภายนอก

สำหรับกำนัน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในขอบเขตที่กว้างกว่าหมู่บ้าน เพราะรัฐให้อำนาจในการปกครองทุกหมู่บ้านในเขตตำบลและถือว่าเป็นนายทะเบียนตำบล ทำหน้าที่สำมะโนครัว รวบรวมประชากรในเขตตำบลที่ตนรับผิดชอบ รับแจ้งเกิดแจ้งตายและกรณีพิพาทต่าง ๆ กำนันเป็นผู้มาจากผู้ใหญ่บ้านคนใดคนหนึ่งตำบล โดยให้กลุ่มผู้ใหญ่บ้านคัดเลือกกันเอง ซึ่งมีนายอำเภอเป็นประธานในการเลือกแล้วนำชื่อเสนอผู้ว่าราชการเมือง (พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116) ซึ่งตามประวัติผู้ปกครองหมู่บ้านศรีสะเกระปีอยู่ในยุคนี้ที่ได้ทำหน้าที่เป็นกำนันคือ กำนันหมื่นนริ กำนันแสง ซึ่งจากการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวชาวนา เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับกำนัน ทุกคนแสดงความเห็นคล้ายคลึงกันว่า มีลักษณะการแสดงความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ แต่แตกต่างกันในด้านความรู้สึกใกล้ชิดคุ้นเคยกัน ในกรณีที่กำนันเป็นคนหมู่บ้านอื่นแต่ถ้ากำนันคือผู้ใหญ่ของหมู่บ้านการทำอะไรก็ง่ายเพราะเป็นพี่น้องกัน สะดวกในการแจ้งเรื่องต่าง ๆ ถ้ากำนันได้แก่หมู่บ้านอื่นเราต้องเสียเวลาเดินทางไปพบบางที่อาจไม่เจอ เขาก็ได้ตั้งนั้นเวลาเลือกกำนันชาวบ้านส่วนใหญ่อยากให้ผู้ใหญ่บ้านของตนได้รับเลือกเป็นกำนัน

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับกำนันมีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรยังมีลักษณะความเป็นกันเองคล้ายกันกับความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่บ้าน ทั้งนี้เนื่องจากกำนันเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่คล้ายคลึงกัน

แม้ว่ารัฐมอบอำนาจทางการปกครองในขอบเขตที่กว้างขวางแก่กำนันก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติกำนันคงมีอำนาจเฉพาะกิจการที่รัฐมอบหมายเท่านั้น ส่วนอำนาจที่แท้จริงคงอยู่ที่ผู้ใหญ่บ้านและผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงเชื่อฟังผู้นำของตน การยอมรับอำนาจของผู้ปกครองภายนอกหมู่บ้านยังน้อยมากทั้งนี้ เพราะหัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่า กำนันเป็นบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าผู้ใหญ่บ้านในระบบของทางราชการเท่านั้นแต่ในทางส่วนตัวแล้วชาวบ้านถือว่ากำนันคือ เพื่อนบ้านคนหนึ่ง เท่านั้นไม่รู้สึกแตกต่างกันมากนักกว่าความรู้สึกต่อผู้ใหญ่บ้าน ส่วนหมู่บ้านราชการ เช่น ปลัดอำเภอ นายอำเภอ หรือผู้ว่าราชการจังหวัด นั้น ชาวบ้านเสแสร้งห่างไกลกันมาก ไม่มีความใกล้ชิดหรือคุ้นเคยกันเลยทั้งนี้ เพราะมีความแตกต่างกัน ในด้านความรู้ความสามารถ หัวหน้าครอบครัวชาวนาที่มีชีวิตอยู่ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์เกือบทั้งหมดต่างยอมรับว่า ไม่รู้จักกลุ่มผู้ปกครองที่มีอำนาจเหนือกำนันขึ้นไป ยกเว้นเฉพาะหัวหน้าครอบครัวชาวนาผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเคยพบปะพูดคุยติดต่อกับราชการกัน ถึงกระนั้นก็ตาม ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้น สถานภาพของผู้ซึ่งมีฐานะเป็นข้าราชการประจำฝ่ายปกครองสูงกว่าคือ ผู้ใหญ่บ้านต้องให้ความเคารพนับถือ โดยเฉพาะนายอำเภอซึ่งถือว่าเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรง สามารถให้คำแนะนำโทษแก่ผู้ใหญ่บ้านได้ แต่สำหรับชาวบ้านคนอื่น ๆ ต่างก็แสดงความคิดเห็นว่า นายอำเภอหรือผู้ว่าราชการจังหวัด ก็เป็นคนเหมือนกัน กินข้าวเหมือนกัน ตำแหน่งที่ได้มาก็เป็นเพียงชั่วคราว พอแก่ตัวลงเขาก็ให้ออกมาเป็นคนธรรมดาเหมือนเดิม คำพูดเหล่านี้ได้สะท้อนความคิดและความรู้สึกของชาวบ้านต่อผู้ปกครองที่เป็นข้าราชการ แม้ว่าหัวหน้าครอบครัวบางส่วนแสดงความคิดเห็นของตนในลักษณะเช่นนี้ แต่ทุกคนยอมรับว่าเมื่อพบบุคคลดังกล่าวพวกตนต้องเป็นฝ่ายยกมือไหว้ก่อน

อย่างไรก็ตามหัวหน้าครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่มีโอกาสน้อยมากที่จะได้พบปะกับกลุ่มผู้ปกครองที่เป็นข้าราชการประจำ ชาวบ้านบอกว่า ไม่รู้ว่าใครเป็นใครเพราะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ คนเหล่านี้ถ้าไม่มีฐานะจำเป็นจริง ๆ ไม่เข้ามาหมู่บ้าน นายค้ำมันและนางทองเส่าเหมือนกันว่า ตลอดเวลาที่ผ่านมาผู้ปกครองเหล่านี้มานานหลายปีจึงจะเข้ามาในหมู่บ้านสักครั้งหนึ่ง โดยมาชาวบ้านเป็นฝ่ายไปหาทางการที่อำเภอและส่วนใหญ่เป็นผู้ชายผู้หญิงกับทางการในยุคนี้มีความข้องเกี่ยวกับระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ น้อยมาก การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างทางการกับชาวบ้านส่วนใหญ่หยุดอยู่ในระดับอำเภอเท่านั้น มีน้อยคนที่รู้จักเจ้าเมือง (ผู้ว่าราชการเมือง, ผู้ว่าราชการจังหวัด)

ข้าหลวงมณฑล หรือเลยไปถึงพระเจ้าแผ่นดินแล้วยิ่งไกลมาก เพียงแต่รู้ว่ามียู่แต่ก็เหมือนไม่มี เพราะ ไม่ได้พบกันเห็นหน้ากันหรือว่าแสดงความเคารพกัน ส่วนผู้ใหญ่บ้านเห็นกันเป็นประจำ สำหรับกานันที่อยู่หมู่บ้านอื่นก็นาน ๆ ครั้ง เมื่อมีธุระจึงได้พบกัน

ฉะนั้นในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ ลักษณะการแสดงความสัมพันธ์ของหัวหน้าครอบครัว ขวานาคอเจ้าหน้าทีหรือตัวแทนของรัฐ ซึ่งเป็นบุคคลที่ใช้อำนาจในการบริหารมีขอบเขตเพียงการปกครองในระดับอำเภอเท่านั้น และส่วนใหญ่จำกัดอยู่ในเฉพาะการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้ใหญ่บ้านและกานัน เท่านั้นที่ต้องพบกันบ่อย ส่วนผู้ปกครองในระดับสูงขึ้นไป เช่น ปลัดอำเภอและนายอำเภอซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐที่มาจากส่วนกลางมีศักดิ์ศรีและฐานะเหนือกว่า เป็นหมู่ผู้ปกครองที่ผู้ใหญ่บ้าน กานัน และชาวบ้าน ต้องแสดงความเคารพนับถือ โดยความแตกต่างด้านอายุไม่เป็นเรื่องสำคัญ แม้ว่าบุคคลที่เป็นข้าราชการเหล่านี้จะอายุน้อยกว่าก็ตามซึ่งเป็นลักษณะการปรับในการแสดงความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ขัดแย้งกับธรรมเนียมประเพณีการปกครองในระดับตำบลและหมู่บ้าน และในยุคนี้มีชาวบ้านส่วนเท่านั้นต้องมีการปรับตัวในการแสดงความเคารพนับถือข้าราชการเหล่านี้ ซึ่งชาวบ้านส่วนนี้ส่วนใหญ่คือ ผู้ใหญ่บ้านและกานันนั่นเอง สำหรับหัวหน้าครอบครัวขวานาคคนอื่น ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยอำนาจหน้าที่ของข้าราชการเหล่านี้จึงได้ติดต่อสัมพันธ์กันในฐานะของผู้ปฏิบัติตาม

สรุปแล้วหัวหน้าครอบครัวขวานาคส่วนใหญ่มีการยอมรับอำนาจการปกครองของข้าราชการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของอำนาจรัฐด้านบริหารด้วยการแสดงความเคารพนับถือและปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่เหล่าข้าราชการให้คำแนะนำหรือกำหนดให้ทำ ซึ่งแสดงว่า หัวหน้าครอบครัวขวานาคมีลักษณะการปรับตัวที่สอดคล้องกับองค์ประกอบของอำนาจรัฐทางการบริหาร ซึ่งส่วนใหญ่มีขอบเขตการใช้อำนาจของผู้ปกครองในระดับอำเภอลงไปจนถึงผู้ปกครองในระดับหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม หัวหน้าครอบครัวขวานาคส่วนใหญ่มีการแสดงความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่บ้านและกานันมากกว่าข้าราชการในระดับอำเภอ ซึ่งในยุคการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังถือว่ามีความห่างไกลกันมาก โอกาสที่ชาวบ้านได้พบข้าราชการเหล่านี้ยังมีน้อยและส่วนใหญ่มีเพียงเพศชายเท่านั้น

(2) สมัยประชาธิปไตย

รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้าครอบครัวชานากับผู้ปกครองซึ่งใช้อำนาจบริหารทุกระดับที่กล่าวถึงในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังคงมีลักษณะเช่นเดิมทั้งสิ้นหัวหน้าครอบครัวชานาทั้งหมดกล่าวว่า เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นเมื่อ 20 ปี ที่ผ่านมาเอง (ราว พ.ศ. 2515) คือมีเจ้าหน้าที่ของรัฐหลายหน่วยงาน เริ่มเข้าไปติดต่อหรือไม่ทำงานในหมู่บ้านมากขึ้น เช่น พวกอนามัย สาธารณะสุข พัฒนาการ เกษตรตำบล ตำรวจ ฯลฯ แต่สำหรับพวกปลัดอำเภอ หรือนายอำเภอ บุคคลเหล่านี้ เข้าหมู่บ้านน้อยมากบางปีไม่เข้าเลยและถึงแม้ว่าเข้ามาชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ไม่รู้จักว่าเป็นใคร ซึ่งจะพบเมื่อเวลามีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ส.จ. และ ส.ส. กลุ่มที่รู้จักข้าราชการฝ่ายปกครองเป็นอย่างดีคือ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน

ในระยะต่อมาชาวบ้านส่วนใหญ่เริ่มมีความจำเป็นที่ต้องติดต่อกับทางการมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นจำนวนของชาวบ้านที่รู้จักข้าราชการหน่วยงานต่าง ๆ จึงเพิ่มมากขึ้นทุกปี อีกทั้งขอบข่ายงานของรัฐมีการขยายขอบเขตการปฏิบัติงานหลายหน่วยงานหลายด้าน อันเป็นหน้าที่เฉพาะตามความชำนาญ เช่น การเกษตร การสาธารณสุข ชลประทาน พัฒนาชุมชน ที่ดิน งานทะเบียน เอกสารสิทธิ และขออนุญาตดำเนินการต่าง ๆ เป็นต้น ชาวบ้านได้มีการเรียนรู้อะไรและวิธีดำเนินการของรัฐมากขึ้นตามลำดับ หัวหน้าครอบครัวชานาบางคนมีปัญหาขัดแย้งกับข้าราชการเหล่านี้ เนื่องจากไม่เข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์ใหม่ ๆ จึงมีการบ่นอยู่เสมอเมื่อมีการติดต่อกับทางการว่า "โผล่ผู้ จักออกมาแต่ยามใด" (ใครจะรู้อะไรบ้างต่าง ๆ ไม่รู้ว่าออกมาตั้งแต่เมื่อไหร่) แต่รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับเหล่าข้าราชการยังคงมีลักษณะเช่นเดิมเหมือนกับสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์คือ หัวหน้าครอบครัวชานาเป็นฝ่ายต้องแสดงความเคารพและปฏิบัติตามคำสั่งหรือคำแนะนำของเจ้าหน้าที่เหล่านี้ ซึ่งเพิ่มจำนวนมากขึ้นหลายหน่วยงาน ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่า พวกคนมีฐานะต่ำต้อยกว่าข้าราชการตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งต่างจากสมัยก่อนมากเพราะความรู้สึกเช่นนี้มันน้อย เนื่องจากไม่มีกิจธุระต้องเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ของรัฐมีน้อยมาก แต่เมื่อมีธุระการงานต้องติดต่อกับคนเหล่านี้มากขึ้นความรู้สึกถึงฐานะความแตกต่างกันจึงเพิ่มขึ้น ทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐเหล่านี้เป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งมาจากส่วนกลางและได้รับการศึกษาเล่าเรียนสูง แม้ว่ารูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยถือว่าอำนาจเป็นของประชาชน แต่ในทางปฏิบัติชาวบ้านไม่สามารถมีอำนาจบังคับหรือให้คนมาให้โทษแก่ข้าราชการ

เหล่านี้ ดังนั้นข้าราชการที่ใช้อำนาจบริหารของรัฐเป็นผู้มีอำนาจ กลไกของรัฐที่เป็นอยู่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันยังคงสร้างอำนาจให้เป็นของข้าราชการ หัวหน้าครอบครัวชาวบางคนกล่าวว่า ถ้าประชาชนมีอำนาจต้องสามารถควบคุมการทำงานของข้าราชการได้ แต่ที่ผ่าน ๆ มาข้าราชการเขาควบคุมชาวบ้าน เราเพียงแต่พูดให้เขาไม่พอใจเขาไม่ทำเรื่องที่เราเราก็อะไรเขาไม่ได้และบางหน่วยงานไม่มีเงินจ่ายค่าน้ำมัน ค่าน้ำหมึก ค่าค่านิน เรื่องให้เสร็จเร็ว ๆ ฯลฯ อย่าหวังว่าเรื่องจะเสร็จง่าย ๆ แล้วบอกว่า ประชาธิปไตยอำนาจเป็นของประชาชนจริงหรือ

สำหรับผู้ใช้อำนาจบริหารในระดับสูง เช่น ระดับจังหวัด กระทรวง ทบวง กรม ยิ่งมีความห่างไกล จากการสัมผัสหัวหน้าครอบครัวชาวทุกคนปรากฏว่า ไม่มีใครเลยที่มีโอกาสติดต่อสัมพันธ์โดยตรงกับบุคคลเหล่านี้ และมีความคิดว่า บุคคลเหล่านี้คือ เจ้านายเพราะมีอำนาจบริหารตามระบบราชการ ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการพิจารณาเลือกคนเหล่านี้ อย่างเช่นสมัยก่อนซึ่งหัวหน้าครอบครัวชาวที่มีอายุมากที่สุดในบ้าน (93 ปี) เล่าว่า ในสมัยพ่อแม่ของตนนั้น (ประมาณรัชกาลที่ 3-5) ผู้ที่เป็นเจ้าเมืองของเรา ต้องได้รับการยอมรับจากเราเมื่อเราเห็นว่าเจ้าเมืองเป็นคนดีมีความซื่อสัตย์สุจริตและเที่ยงธรรม เราจึงยอมอยู่ใต้การปกครองแต่ถ้าหากเป็นคนไม่ดี เราก็อพยพหนีไปอยู่ที่อื่นที่พวกเขาบังคับไม่ได้ หากเมืองอื่นที่ดีกว่าเรามีสิทธิในการเลือกผู้ปกครองแต่ในปัจจุบันนี้อพยพไปไหนไม่ได้ เราได้ตั้งหลักแหล่งสืบต่อจากพ่อแม่มานานแล้ว ผู้ปกครองเป็นคนดีหรือเลวเราไม่มีสิทธิเลือก แม้ว่าเลือกผู้แทนราษฎรก็ตามชาวบ้านไม่มีโอกาสทราบว่าใครเป็นคนดีคนเลว นับวันยิ่งมีระเปียบกฎเกณฑ์บังคับมากขึ้น สมัยก่อนนั้นแทบจะไม่มีการบังคับใด ๆ ตัดไม้ ทาสูรากินเอง...ทำได้ทั้งนั้น แต่เดี๋ยวนี้ทำไม่ได้... (สัมภาษณ์ นางทอง ศิลาเกษ, 27 ธันวาคม 2534)

ดังนั้นแม้ว่าประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแล้วก็ตาม แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการสลับตัวการใช้อำนาจเผด็จการทางทหารด้วย ถึงกระนั้นก็ตามเป็นแต่เพียงการเปลี่ยนตัวบุคคลที่ใช้อำนาจรัฐด้านการบริหารในบางระดับเท่านั้น แต่โครงสร้างทางการเมืองด้านการบริหารยังคงเป็นรูปแบบเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยของรัชกาลที่ 5 อำนาจในการตัดสินใจในการปกครองระดับต่างๆ ของรัฐยังคงรวมอยู่ที่บุคคลคนเดียว เช่น นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าครอบครัวชาวทั้งหมดมีความเข้าใจถึงขอบเขตอำนาจของคนเหล่านี้ดีและให้การยอมรับอำนาจคนเหล่านี้มาโดยตลอดซึ่ง เป็นสิ่งที่มีการถ่ายทอดและเรียนรู้อันสืบต่อกันมาตั้งแต่ มีการปกครอง

ในระดับเมืองได้ ซึ่งเริ่มตั้งแต่มีการส่งข้าหลวงประจำมณฑลลาวท้าว (พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม-
หลวงสรรพสิทธิประสงค์) มีอำนาจสูงสุดในการปกครองเมืองต่าง ๆ ในมณฑล (ไพฑูรณ์ มีกุล,
2524) ต่อมาจึงมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงเป็นผู้ว่าราชการเมือง แล้วเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่ง
เป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งและส่งไปจากส่วนกลาง ซึ่งลักษณะการดำเนินการเช่นนี้ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกัน
มาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2536) โดยที่ชาวบ้านในท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วมในการพิจารณาหัวหน้า
ครอบครัวชาวนาหลายคนกล่าวว่า ทางกรมส่งใครมาเป็นนายเรา เราก็ต้องยอมรับจะดีชั่วอย่างไร
เราไม่สามารถรู้ได้ รู้แต่เพียงว่าเขาเป็นนายอำเภอของเรา ผู้ว่าราชการจังหวัดของเรา แต่ก็
เป็นเพียงชั่วคราว ยิ่งผู้ที่เป็นนายอำเภอของเรา ผู้ว่าราชการจังหวัดของเรา แต่ก็ เป็นเพียงชั่ว
คราว ยิ่งผู้ที่เป็นนายอำเภอแล้วมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอสิ่งที่เราไม่รู้คือ ไม่ว่าเป็นใครก็ตาม เขา
ก็คือ นายเรา เพราะเราต้องทำตามที่เขาสั่ง ถ้าเราไม่ทำตามเขา เขาก็จับเรามีอำนาจลงโทษ
เราได้ ส่วนเรามีอำนาจลงโทษพวกเขาได้หรือไม่ถึงแม้ว่าบางคนเขาทำผิด....

ดังนั้นความรู้ความเข้าใจต่อบุคคลที่มีตำแหน่งหน้าที่ทางราชการดังกล่าวนี้หัวหน้า
ครอบครัวชาวนาจึงมีความเกรงกลัว และให้ความเคารพยำเกรงผู้ปกครองซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่
สมัยของบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันยังไม่เคยแปรเปลี่ยน ฉะนั้นลักษณะการปรับตัวของหัวหน้าครอบครัว
ชาวนาจึงแสดงพฤติกรรมต่อบุคคลที่ใช้อำนาจทางการปกครองหรือบริหารงานของรัฐจึงไม่แตกต่าง
จากสมัยก่อน เช่น การแสดงความเคารพ การปฏิบัติตามคำสั่งระเปียบกฎเกณฑ์ที่คนเหล่านี้กำหนด
ให้ทำ เป็นต้น แต่มีสิ่งเปลี่ยนแปลงไปคือ จำนวนของหัวหน้าครอบครัวชาวนาจึงต้องปรับตัวต่อคน
เหล่านี้เพิ่มขึ้น และนับวันยิ่งมีระเบียบกฎเกณฑ์หลายอย่างและเจ้าหน้าที่ของรัฐหลายกลุ่มที่ชาวบ้าน
มีความจำเป็นต้องเรียนรู้และปรับตัวให้ถูกต้อง

สรุปได้ว่า ลักษณะการปรับตัวของหัวหน้าครอบครัวชาวนาจึงในการแสดงความสัมพันธ์
ต่อเจ้าหน้าที่หรือตัวแทนของรัฐที่ใช้อำนาจทางการบริหารในกิจการของรัฐทั้งสองสมัยมีลักษณะเหมือน
กันคือการปรับตัวที่มีพฤติกรรมแสดงออกต่อผู้ใหญ่บ้าน และกำนันมีลักษณะของการแสดงความสัมพันธ์
แบบญาติพี่น้อง

ส่วนการปรับตัวผู้ปกครองในระดับสูงขึ้นไปมีลักษณะความสัมพันธ์แบบนายกับบ่าวซึ่งเป็น
ลักษณะตรงข้ามกับธรรมเนียมประเพณีการปกครองในระดับท้องที่ ซึ่งยึดถือวิถีญาติและคุณสมบัติส่วนตัว
อันเป็นที่เคารพนับถือรู้จักกันทั่วไป

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่ไม่อยู่ในขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการปรับตัวที่ปรากฏ แต่สอดคล้องกับทฤษฎีวิวัฒนาการทางการเมืองที่ เกเบรียล อัลมอนต์ และ จี. ปิงแฮม เพาเวล เสนอคือ ปรากฏการณ์ที่ "เห็นไม่ชัด" (Subjective Realm) อันได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมือง ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงยุคประชาธิปไตยที่มีการเริ่มมีการสื่อสารตีพิมพ์ เช่น นิตยสาร ไทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ รูปภาพ รวมทั้งการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับเมือง สะดวกขึ้น จึงทำให้ความรู้ของหัวหน้าครอบครัวชาวนาเกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดิน, พระบรมวงศานุวงศ์, คณะรัฐบาล (รัฐมนตรี), ผู้ว่าราชการจังหวัด มีความชัดเจนยิ่งขึ้นเพราะในอดีตนั้นกลุ่มคนเหล่านี้มีเพียงในความคิดของชาวบ้านเท่านั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย